

KERÉKNYOMOK

TÁRSADALMI, ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

2025

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- 3 Porosz Tibor**
A szociális identitás az *ánátman*-tan tükrében, avagy a Buddha társadalomszemléletének alapjai
- 71 Keller Mirella**
Értekezés *chan* buddhista szövegekről
– A tea, a meditáció és a megvilágosodás esete
- 86 Béres Judit – Kuzder Rita**
A tibeti népi buddhizmus megjelenése a kispikái prózai műfajokban és a népdalokban
- 122 Tóth Sándor**
Környezetetika
– Lehetőségek és kihívások
- 172 Kelényi Béla**
Korunk *mandalái*
– Tenzing Rigdol
Egy gondolat életrajza című installációja

ARCHÍVUM

- 201 Hidas Gergely**
Egy kiadatlan kézirat
Schmidt József hagyatékából
- 203 Schmidt József**
A Dsátakák könyve.
Páli mesék, regék, elbeszélések

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

- 275** Matthew T. Kapstein (ed.)
Tibetan Manuscripts and Early Printed Books. Volume I. Elements, Volume II. Elaborations. Ithaca and London: Cornell University Press. 2024.
(Kuzder Rita)
- 278** Richard Salomon. *The Buddhist Literature of Ancient Gandhāra: An Introduction with Selected Translations.* Somerville: Wisdom Publications. 2018. (Hidas Gergely)
- 281** Summaries in English

A *Dsátakák* könyve

Páli mesék, regék, elbeszélések

IRTA: SCHMIDT JÓZSEF

Előszó

E művecske célja a *dsátaka* néven ismeretes páli nyelvű, részben buddhiztikus szellemű történetek mély világát a művelt nagy közönség előtt feltárni. E cél elérése lehetett volna e történetek roppant tömegéből néhányat kiszemelni és lehetőleg híven lefordítani.¹ De ily módon a nagy műnek csak elenyésző kis része lett volna ismertethető. Célszerűbbnek látszott minél több történetnek rövidebb-hosszabb analizisét adni s a szükséghez képest rövid magyarázatokkal kísélni.

A páli szavak magyarosan vannak írva, s tóalakban, nem alanyesetben vannak közölve, tehát pl. Buddha, *dsátaka*, nem: Buddhó, *dsátakam*. <<2>>

Irodalom

(Gyakrabban használt és idézett művek jegyzéke)

- D. Andersen, *A Pāli Reader* (London, Leipzig, Copenhagen, 1901) és *Pāli Glossary* (Leipzig, Copenhagen, 1904-1905)
- A. Baumgartner, *Die Literaturen Indiens und Ostasiens*. 3–4. Auflage. (Freiburg im Breisgau, 1902), p. 240–247.
- J. Charpentier, *Pacceka-Buddhageschichten* (Uppsala, 1908)
- C. Fries, *Jātakam-Studien* (Leipzig, 1916)
- W. Geiger, *Pāli* (Strassburg, 1916, p. 14–15, 20–22)
- J.J. Meyer, *Daṇḍins Daśakumāracaritam* (Leipzig, 1902)
- H. Oldenberg, *Die Literatur des alten Indien* (Stuttgart und Berlin, 1903), p. 103–129.
- Schmidt J., *Ázsia világhossága* (Budapest, 1924)
- M. Winternitz, *Geschichte der indischen Litteratur* II. (Leipzig, 1920), p. 89–127.

A fordításokról s egyéb művekről alább a maga helyén. <<3>>

¹ 29 darab tényleg le van fordítva Andersen *Pāli Reader* műve alapján!

Bevezetés

A *dsátakák* fogalma, kora, terjedelme, külalakja, célja, tartalma és jelentősége

A *Tipitaka* („Hármas Kosár”), a déli buddhizmus szent könyveinek óriási gyűjteménye, túlnyomóan vallási jellegű szövegeket, fejtegetéseket és költeményeket tartalmaz. De a velejében vallási irodalom mellett egy egészen másfajta irodalom is van benne, amelyben világi hang szólal meg – a meghatottság vagy a vidámság hangja, sőt olykor a humor és a szatíra hangja is. E világi irodalom körébe tartoznak a *dsátakák* – vers és próza elegyében írt mulatságos vagy tanulságos mesék, regék, elbeszélések százai, amelyek magukban véve is érdekesek és értékesek, azonkívül örvendetes módon kiegészítik a vallási irodalomban föltáruló buddhizmus történeti képét is.

A keleti világ mindig nagy kedvét lelte a mesélésben. S a keleti népek között a kimeríthetetlen fantáziájú indok a világ legtermékenyebb és legötletesebb elbeszélői – „les rois des conteurs” (V. Henry),² akik az egész keleti és nyugati világot ellátták mindenféle történetekkel. Az ind népnek valamennyi rétege a legrégebb időktől fogva a mai napig mindig szinte gyermeki örömmel mondott és hallgatott mulattató és tanító célzatú történeteket. <<4>> E részben Buddha szerzetesi tanítványai egészen népük színvonalán állottak: lemondtak a világ minden gyönyörűségéről, de a történetekben való gyönyörködésről nem tudtak lemondani. A buddhizmusnak komoly, világmegvető szelleme persze voltaképpen ellenkezésben állott az ilyen fajta szórakozással. A rendnek szigorúbb gondolkozású tagjai érezték is ezt s meg is rótták azokat a szerzeteseket, akik nem figyelnek, „mikor a Tökéletesnek (Buddhának) földöntúli dolgokra, a világtól való elfordulásra vonatkozó mélységes, mélyértelmű beszédei adatnak elő”, akiknek fő gondjuk „a költői beszédek, a versek, a tarka szavakkal és tarka dísszel ékes(ek), világi tárgyú(ak), amelyeket nem a Mester, hanem mások mondanak” (Oldenberg, Lit. 104). De a szerzetesek csak tovább mesélnek a világi híveknek. Ezek meg éppen nagy örömmel hallgatták a szerzeteseknek vallási és erkölcsi tanításokkal megtűzdelt mulattató történeteit. Az elvi harcban a rend meghátrált, úgyhogy a történetekből hatalmas gyűjtemény a Kánonba is belekerült. <<5>>

2 „A mesemondók királyai.” Henry, Victor. *Les littératures de l’Inde : sanscrit, pâli, prâcrit*. Paris, 1904. (a szerk.)

A *dsátakák* mivolta

A *dsátaka* nevű történetek csak egészen laza összefüggésben vannak a buddhizmus eszmekörével. Az összefüggést a lélekvándorlásban való hit létesíti. Buddhisztikus és egyetemes ind felfogás szerint minden élőlénynek mindenkori létformája korábbi létformák folyamán végbevitt cselekedetek szükségszerű gyümölcse (*phala*). Eszerint mindenki lelkében önkénytelenül fölmerülhetett a kérdés: vajjon mit is csinálhatott ő valamikor születése előtt, hogy ilyen meg ilyen sorsra jutott? Épp oly önkénytelenül fölmerülhetett minden buddhista lelkében a kérdés: mit csinálhatott Gótama, a Mester, akkor, amikor még nem volt „megvilágosodott” (Buddha), hanem csak Bódhiszatt(v)a, „a megvilágosodás (*bódhi*) útján haladó lény” (*szattva*), azaz Buddha-jelölt? Gótama minden más élőlényhez hasonlóan születése előtt az állati, emberi és isteni létformák végtelen sorozatán ment keresztül, de mivel a buddhaság emberfeletti méltóságára volt hivatva, kétségkívül már minden előző állati, emberi és isteni létformájában is a bölcsesség és lemondás mintaképe volt s mindig eljövendő tökéletességének megfelelő cselekedeteket vitt végbe. Minők voltak ezek a létformák, minők ezek a cselekedetek? E kérdésekre felelnek a *dsátakák*, „születési történetek”, azaz Buddha korábbi „születéseiből” (*dsátaka*), azaz létformáiból való történetek, vagy <<6>> „Bódhiszatta-történetek”, amelyekben a Bódhiszatta, a leendő Buddha, korábbi létformáinak egyikében szerepel – mint egy történetnek hőse vagy mellékszemélye vagy csak nézője. Ehhez képest minden *dsátaka* így kezdődik: „Hajdanában, ennek vagy annak a királynak uralkodása idejében, a Bódhiszatta ennek vagy annak a lénynek méhében született újra” s ezt meg ezt élte át vagy látta stb.

Ezzel a bevezetéssel szemlélatomást bármely népies vagy irodalmi anyagot, minden még oly világi és a buddhizmus eszmekörétől idegen anyagot, történetet, regét, mesét, anekdotát buddhisztikus *dsátaká*vá lehetett változtatni: ehhez nem kellett egyéb, mint valamely benne előkerülő állati, emberi vagy isteni lényt bódhiszattának megtenni. A buddhista szerzetesek valóban fel is használtak minden kínálkozó alkalmat s mindenféle elgondolható történetből *dsátakát* csináltak a tan terjesztésére, a hívők épülésére és Buddha nagyobb dicsőségére. A bódhiszatta a *dsátakák*ban minden elgondolható alakban föllép – gyakran mint emberfölötti lény: fa-istenség (*dryas*), Szakka isten, Mahá-brahman (nagy Brahman) isten, még gyakrabban mint állat: elefánt, oroslán, sakál, majom, őz, szarvas, nyúl, bika, ló, <<7>> kecskebak, disznó, kutya, patkány, hattyú, szalonka, erdei tyúk, arany-sas, páva, varjú, harkály, vízimadár, kakas, kánya, béka, gyík, hal, leggyakrabban mint ember: vezeklő, király, prédikátor, udvari ember, udvari pap, nemes ember, tudós, kereskedő, gazdag úr, rabszolga, pária, fazekas, elefánthajtó, rabló, orvos, játékos, kőműves, kovács, táncos, tanuló, ötvös, ács, stb. (cf. Baumgartner, 243). De akármily alakban lépjen is föl a Bódhiszatta, magától értetődik, hogy mindig a tökéletesség útján van. Egyes legendákban a Bódhiszatta már úgy lép föl, mint a buddhisztikus dogmatika Bódhiszattája: a tíz

„tökéletesség” (bőkezűség, a parancsok teljesítése, világról való lemondás, bölcsesség, erély, türelem, igazmondás, elhatározottság, minden élő lény iránt való jóakarát és egykedvűség) birtokában van, azonkívül már bizonyos emberfeletti tulajdonságokkal, rendkívüli testi és lelki erővel bír, emlékszik korábbi létformáira stb. A Bódhiszattának illetén emberfeletti lényként való felfogása azonban a Hína-jána felekezethez tartozó páli *dsátakák*ban még nem játszik nagy szerepet, annál inkább uralkodik a Mahá-jána felkezetek *dsátakái*ban³. Sőt úgy látszik, hogy a *dsátakák* igazi melegágya a <<8>> Mahájána-buddhizmus. Annyi bizonyos, hogy minden buddhiztikus felekezet szövegeiben vannak *dsátakák*. Eredetileg a *dsátakák* valószínűleg egy felekezethez sem tartoztak s a népies buddhizmus útján terjedtek el, amelyben kevés felekezeti különbség lehetett.

A *Dsátaka*-könyv keletkezése

Mikor aztán a *dsátakák*ká változtatott történeteket gyűjteménybe foglalták össze, a következő módon jártak el: ha a történetek tiszta versekben (*gáthá*) írt elbeszélő költemények voltak, akkor egész terjedelmükben változatlanul kerültek bele a gyűjteménybe, ha ellenben próza és vers elegyből állottak, akkor csak a versek kerültek bele a Kánonba. A *Dsátakák könyve* tehát, amennyiben a Páli Kánonhoz tartozik, kizárólag versekből áll, amelyek prózai elbeszélés hiányában részben érthetetlenek. (Ilyen csupán versekből álló kéziratok igen ritkák s még kiadatlanok.) Ebben az esetben a prédikátor tetszése szerint egészítette ki a verseket prózai részletekkel. Bizonyos idő múlva aztán – de csak azután, hogy a Kánon a Kr. előtti 3. sz. közepe táján meg volt állapítva – a prózai részleteket is rögzítették, illetőleg kiegészítették, – még pedig Kommentár alakjában. Ebben a kommentárban minden egyes *dsátakának* a következő részei vannak:

- 1) a *paccsuppanna-vatthu*, „a jelen története”, t.i. a bevezető rendszeren prózai elbeszélés, <<9>> amelyben az van elmondva, hogy Buddha milyen alkalommal mondotta el Buddha szerzeteseinek az illető *dsátakát*;
- 2) az *atíta-vatthu*, „a múlt története”, t.i. a voltaképeni *dsátakát* tartalmazó prózai elbeszélés;
- 3) a *gáthák*, „versek vagy strófák”, amelyek rendszeren a voltaképeni *dsátakába*, néha a bevezetésbe vannak beékelve;
- 4) a *vejjá-karaṇa*, t.i. a *gáthák* grammatikai és lexikális kommentárja;
- 5) a *szamódhána*, „összekapcsolás”, amelyben a bevezető rész személyei azonosítva vannak a *dsátaka* szereplőivel.

3 A Hína-jána a buddhizmus legrégebb alakja, amely az egyéni megváltásra helyezi a súlyt. A későbbi, de sokkal elterjedtebb Mahá-jána minden élőlény megváltására törekszik. Lásd Schmidt J., *Ázsia világossága*, 270–272 l.

Ezt a *Dsátak(a)-aṭṭha-kathá* („Dsátaka-kommentár”) című terjedelmes páli nyelvű kommentárt – a *gáthá* kivételével – bizonyos időben (nem tudjuk, mikor) ceyloni nyelvre fordították.⁴ Ezt a ceyloni nyelvű Kommentárt aztán, talán a Kr. utáni 5. században, megint páli nyelvre fordították (talán Buddha-ghósza, a buddhisztikus kánoni írók legnagyobb kommentátora), még pedig ezen a címen: *Dsátak(a)-aṭṭha-vaṇṇanā* („Dsátaka-kommentár”). Ez a <<10>> páli kánonban lévő *Dsátaka-könyv*, amelyet V. Fausbøll nagyérdemű dán tudós kiadott⁵ s amely fordításokban közkézen forog.⁶ <<11>>

A dsátakák kora

A föllebbiekből kitűnik, hogy a *dsátakák* prózájának hagyományozása nem oly autentikus, mint a *dsátaka*-verseké. A próza nem lehet oly eredeti és régi, mint a versek, mert hiszen a próza csak egy későbbi keletű kommentárban maradt ránk s egy páli szöveg ceyloni verziójának páli retroverziója, amely Ceylonra való vonatkozásokat tartalmaz, nem ritkán ellentmondásban is van a versekkel s nyelv tekintetében sem oly ószerű, mint a versek. Mindamellet sok esetben a próza is régi lehet. Egyes *dsátakák* prózája legalább a Kr. előtti 3. században már a buddhisztikus tradícióhoz tartozott, mert az ebből az időből való bharhut-i és száncsí-i *sztúpák* kőkerítéseinek reliefjein *dsátaka*-jelenetek vannak ábrázolva (l. alább: 19), sőt egyes reliefek fölé a *dsátakák* címei is oda vannak írva (383. sz.: p. 35). Eszerint a Kr. előtti 3. sz. végén már sok profán elbeszélés volt „buddhizálva” s tehát jóval korábbi, talán már pre-buddhisztikus korba megy vissza. De ez nem áll minden egyes darabról: néhány prózai elbeszélés és sok *gáthá* valóban Buddha korába vagy még régibb időbe nyúlhatik vissza, de a próza egy része biztosan a Kr. utáni időkből való s a *gáthák* zöme is aligha régibb a Kr. előtti 3. századnál s valószínűleg szintén kompilatori munkásság eredménye. Eszerint a *Dsátakaṭṭhavaṇṇanā* nem lehet az ind mesék, regék és elbeszélések „legrégibb” gyűjteménye, amint ezt állítják. <<12>>

4 Mind a páli, mind a ceyloni nyelv ú.n. közép-ind (prákrit) szójárás, de míg a páli nem áll messzebb az ó-ind (a tágabb értelemben vett „szanszkrit”) nyelvtől, mint az olasz a latintól, a ceyloni nyelv tele van idegen elemekkel – úgyhogy egy ideig kétségbe is vonták ind eredetét. Geiger, *Singh*. p. 86–93. (=W. Geiger, *Litteratur und Sprache der Singhalesen*. Strassburg, 1900. a szerk.)

5 *The Jātaka together with its Commentary being Tales of the Anterior Births of Gotama Buddha* edited by V. Fausbøll. Vols. I–VII. (Vol. VII.: Index by D. Andersen), London, 1877-1897.

6 Kisebb-nagyobb számú *dsátakák*at többen fordítottak (lásd Winternitz, 93-94). De csak két teljes fordítás van, egy angol és egy német: 1) *The Jātaka or Stories of the Buddha's Former Births*, translated from the Pāli by various hands (R. Chalmers, W.H.D. Rouse, H.T. Francis, R.H. Neil, E.B. Cowell) under the editorship of E.B. Cowell. Vols I-VII. Cambridge, 1895–1913) 2) Julius Dutoit: *Das Buch der Erzählungen aus früheren Existenzen Buddhas*. Leipzig, 1907-1921. (cf. Fries, 2, 3). 28 darab *dsátaka* magyar fordítása kiadóra vár.

A *dsátakák* száma, terjedelme és elrendezése (sorrendje)

A mai *Dsátaka-könyv* 547 darabot tartalmaz. Terjedelem tekintetében a darabok igen különbözőek: vannak apró, alig féllapos történetkék s mellettük igen hosszú elbeszélések. A *Dsátaka-könyv* darabjai tisztán külsőlegesen, a bennük előforduló strófák (*gáthák*) száma szerint vannak rendezve. A könyvnek 22 szakasza (*nipáta*) közül az első 150 történet tartalmaz, amelyekben egy-egy strófa van, a második szakaszban 100 két-két strófás történet van, a harmadikban 100 három-három strófás történet stb.; minden következő szakaszban emelkedik a strófák száma s fogy a történetek száma, az utolsó szakaszban száz meg száz strófás költemények vannak. Ez az elrendezés régi, nem a kommentár műve (W. 100).

A *dsátakák* külalakja

Ami a külalakot illeti, a *dsátakák* vers és próza elegyből állanak, de a prózai és verses részek terjedelme változó s a próza nem mindig szükségszerű alkatrész. Vannak

- 1) strófákkal megtűzdelt prózai elbeszélések, amelyekben a próza és a vers jól kikerekített egészet alkot;
- 2) tisztán párbeszédes vagy párbeszédes és elbeszélt strófákból álló darabok, amelyekben a próza rendszeren fölösleges és ízléstelen, <<13>> nem ritkán ellentmondó;
- 3) prózában kezdődő és versben folytatódó vagy prózában írt s dialogikus és elbeszélő versekkel megtűzdelt hosszabb darabok, amelyekben a próza nélkülözhetetlen;
- 4) bizonyos témákra vonatkozó verses mondásokból álló gyűjtemények, amelyekben a próza felesleges és jobbára szellemtelen kommentár;
- 5) formaszerű verses eposzok és epikai töredékek, amelyekben a próza szintén felesleges és jobbára értéktelen kommentár.

A próza és vers elegye ősrégi ind műforma. Egyetemes ind szokáshoz képest a buddhistáknál is csak az iskolákban tanított és betanult versek voltak formába öntve, míg a prózai részleteknek csak a tartalma volt meghatározva, alakításuk ellenben az elbeszélő tehetségére volt bízva. A próza egyszerű és természetes, nyugodtan és kényelmesen halad s nem ismer tempó-fokozatokat: sehol sem időz, sehol sem siet, kényelmes lassúsággal mond el és ír le mindent – a szereplők külsejét, mozdulatait, érzéseit, a mellékkörülményeket: Ha aztán a darab végén egy vers a történet tanulságát adja, a forma e megváltozása sajátos ingerrel hat (Old. 126). Az egyszerű és természetes prózában persze, főleg hosszabb darabokban, nem ritkán vannak túlságosan hosszú erkölcsi és tanító tartalmú előadások, máskor hosszadalmas érzelmi ömlengések vagy leírások – retorikai

ékességek, amelyek magukban <<14>> szépek, de nem integráló részei az elbeszélésnek. Az ind a göröggel ellentétben a költészetben és a képzőművészetben egyaránt szereti a díszet: nem adja a költeménynek mintegy mezítelen testét, hanem felékíti és elhalmozza dísszel, – épp úgy, mint egy bajadért (Old. 128). Ha ezt a díszet eltávolítják, szembe tűnik az ind műérzék sajátos fogyatékosága, a mértéknek és a harmóniának hiánya. Egyszerű történetekben az elbeszélés nincs bizonyos kellemes könnyedség híjával, de, főleg hosszabb történetekben, gyakran fölülkerekedik az ind hajlandóság a tömegesre és a túlsokra, a forma- és arányérzék elégtelensége: a tömeg, az anyag nem helyezkedik el arányosan, egyik történet a másikra tornyosul, történetekbe történetek vannak beskatulyázva, a cselekvés zezzugosan és véletlenségek tévutain halad. A túltömött történetekben – épp úgy, mint a túlterhelt buddhiztikus reliefeken – nincs levegő, világosság, szabad tér, részarányosság, középpont, egység, a lényegtelen és a lényeges nincs élesen elhatárolva. Szép és étellel teljes részletek nem hiányoznak, de szép és étellel teljes egész az ind géniusz nem igen tud alkotni (Old. 129). <<15>>

A *dsátakák* rendeltetése és célja

A *dsátakák* rendeltetése és célja velejében az, hogy a hallgató okuljon és tanuljon. Nem sok nép van a világon, amely annyira kedvét lelné a tanulásban és a tanításban, mint az ind. Ez a hajlandóság igen kifejezetten jelentkezik a *dsátakák*ban, – már azért is, mert a szerzeteseknek amúgy is kötelességük volt tanulni és tanítani. A *dsátakák* tehát velejében didaktikus jellegűek: mindig tanít bennük valaki – vezeklő, pap, király, kereskedő, majom, kecskebak, papagály stb., illetőleg az, aki e maszkok mögött lappang: az ind *paṇḍit*, az élesemjű és körmönfont tudós tanító. S mi az, amit tanít? Hébe-hóba jámbor bölcsesség, elmélyedés, megváltás, szentség. De ilyen jellegű tanítás aránylag ritka s csak igen általános fordulatokban jelentkezik. A tanítás fő tárgya egészen más valami: az életbölcsesség (*níti*), – egy oly társadalom életbölcsessége, amelyben fejedelmi és hivatalos önkény, papi képmutatás, asszonyi szeszély és álnokság, minden rangú és rendű emberek hitványsága uralkodik, amelyben tehát ugyancsak nehéz eligazodni. Ily környezetben az ember nem igen számíthat az istenség segítségére, hanem a maga erejére, már mint okossága és esze erejére van utalva. Ehhez képest a *dsátakák*ban az igazán célra vezető erő és hatalom a minél tudatosabb élni tudás, a gyöngék okossága: az élesemjűség, <<16>> körültekintés, óvatosság, elővigyázatosság szóban és cselekvésben – még pedig oly alakban, amely csak előhaladott kultúra szférájában képzelhető s csak keserves tapasztalatok leszűrt eredménye lehet. Ily jártasság a világi dolgokban s e jártasságnak ily sima és ügyes kifejezése – tekintve, hogy a *dsátakák*at világtól elfordult szerzetesek csinálták – mindenestre feltűnő s bizonyos tekintetben eltávolodás az egyenes vallási iránytól. De ebben is meg-

van a buddhiztikus eszmekör termékeit jellemző negatív vonás: mert oly életbölcesség, amely csak a bajtól és kártól akarja magát megóvni, velejében épp oly negatív jellegű, mint a vallási ideálok: a világtól elfordulás, a szenvedéstől menekülés.

A *dsátakák* tartalma és osztályozása⁷

Miféle anyagokban jelentkezik ez az életbölcesség?

Tartalmi szempontból a *dsátakák* hét nagy csoportba oszthatók. Vannak ugyanis:

- 1) didaktikus állatmesék, amelyek olykor erkölcsi célzatúak, de jobbra kifejezetten életbölcességre oktatnak s csak egészen kivételes esetekben igazán buddhiztikus szelleműek
- 2) mesék (regék: *Märchen*), jelesül állatmesék (*Tiermärchen*), amelyek jobbra egészen olyanok, mint az európai népmesék és semmi <<17>> vonatkozásban nincsenek a buddhizmussal, legföljebb hébe-hóba „buddhizálva” vannak.
- 3) anekdoták, mókák, tréfás elbeszélések, amelyek rövidek s egyáltalában nem buddhiztikus jellegűek;
- 4) kalandos novellák és formaszzerű regények, amelyek szintén nem buddhiztikus szelleműek;
- 5) morális elbeszélések;
- 6) erkölcsi és más verses mondások;
- 7) jámbor legendák, amelyek megint csak részben buddhiztikus eredetűek, részben az ind aszkéta-poézis közös állományából valók. (W. 100). A *dsátakák* (a Kommentártól eltekintve) több mint fele részben nem buddhiztikus eredetűek. Ez természetes is: a buddhista szerzetesek között mindenféle emberek voltak – erdei remetéik, bráhmanák, ksatriják, kereskedők, kézművesek, munkások, akik a maguk társadalmi osztályában dívó történeteket igyekeztek a buddhizmussal kapcsolatba hozni s mindent belegyömöszöltek a *Dsátaka-könyv*be, ami nekik és hallgatóiknak tetszett. (W. 100). Ellenben egészen hiányoznak a régi védikus mítoszok és a nemzeti mondák, az epikai poézis anyaga, is csak alkalmilag éppen hogy érintve vannak, de ez az eszmekör a *dsátakáktól* egészben véve idegen. (Old. 100–110). <<18>>

⁷ W. 99.

A dsátakák jelentősége

A *Dsátakák könyve* manapság a legnépszerűbb könyv a buddhista népeknél. Egy jövendölés szerint, amely a buddhizmus eljövendő dekadenciájára vonatkozik (Spence Hardy, *Eastern Monachism* 428⁸ = Baumg. 243), először az *Abhidhamma-piṭaka* (a buddhisztikus szkolasztika) fog feledésbe menni, aztán a *Vinaja-piṭaka* („a fegyelem kosara”), végül már csak a *dsátakák*at fogják olvasni, legutoljára a *Vesszantara-dsátakát* (547. sz. : p. 122). De a *dsátakák* órája még ma sem ütött. Ceylon szigetén még manapság is egész éjjeleken át hallgatják a *dsátaka*-történeteket (Rhys Davids: Old. 104), Burmában is tudós és tudatlan, szerzetes és laikus egygyaránt gyönyörködik bennük. A *dsátakák* igen erősen hatottak a tibeti és kínai irodalomra s közvetve vagy közvetlenül sok más nép irodalmát is megtermékenyítették, úgyhogy világirodalmi jelentőségük megmérhetetlen. Általuk lett a buddhizmus „le plus vaste réceptacle de contes qu’il y ait eu au monde” (E. Chavannes: W. 125).⁹

A *dsátakák* művelődéstörténeti szempontból is megbecsülhetetlen értékűek: oly kultúráról nyújtanak képet, amely igen régi, részben a Kr. előtti 3. századból való, s betekintést engednek oly ind néposztályok életébe, amelyekről más ind művekből édes-keveset tudunk. <<19>>

Erősen hatottak a *dsátakák* a képzőművészetekre is – még pedig mind Indiában, mind India határán túl. Indiában a legelőször ábrázolt anyagok közé tartoznak s minden buddhisztikus népnél ma is kedvelt tárgyai a véső- és festőművészetnek. Ábrázolva vannak pl. a Kr. előtti 3. és 2. századbéli bharhut-i és száncsi-i *stúpák* kőkerítéseinek reliefjein¹⁰, meg később az adsantá-i barlangtemplomok falfestményein (Kr. u. 6–7. sz.: Barnett 257).¹¹ *Dsátaka*-tárgyú reliefek százai vannak a jávai Bóró-Budur-templomon (9. sz.),¹² a burmai Paganban (13. sz.),¹³ a sziami Szukhódájában (14. sz.).¹⁴ <<20-21 (20.o. üres)>>

8 Hardy, R. Spence. *Eastern Monachism. An account of the origin, laws, discipline, sacred writings, mysterious rites, religious ceremonies, and present circumstances, of the order of mendicants founded by Gótama Budha, (compiled from Singhalese mss. and other original sources of information)*. London, 1850. (a szerk.)

9 „A legnagyobb mesétár, ami a világon létezett.” (a szerk.)

10 A. Cunningham, *The Stūpa of Bharhut* (London, 1879). F.C. Maisey, *Sánchi and its Remains* (London, 1892).

11 John Griffiths, *The Paintings in the Buddhist Cave-Temples of Ajuntā* (London, 1896–1896). (So: Barnett, 257). Bizonytalan, hogy L.D. Barnett melyik munkájára utal a hivatkozás. A „so” azaz „ekképp” a németből átvett fordulat, mely a szövegben még a 60. oldalon is előfordul. (a szerk.).

12 C. Leemans, *Boro-Boedoer op het eiland Java* (Leide, 1873) = *Bôrô-Boudour dans l’île de Java* (Leide, 1873).

13 A. Grünwedel, *Buddhistische Studien I. Glasuren von Pagan* (Berlin, 1897).

14 L. Fournereau, *Le Siam ancien. 2ème partie* (Paris, 1908).

Dsátaka-csoportok és egyes *dsátakák*

A *Dsátaka*-könyvben lévő darabok, mint láttuk, 7 csoportba oszthatók (16–17. l.) Lássuk most egyenkint ezeket a csoportokat, s elemezzük egyes e csoportokba tartozó darabokat. Valamennyit – tekintve roppant számukat – itt nem elemezhetjük: be kell érünk egyes, egy vagy más szempontból érdekes darabok tartalmának ismertetésével.

I. csoport: Tanító célzatú állatmesék

A tanító célzatú (didaktikus, „aesopusi”) állatmesék nagy szerepet játszanak a *Dsátakák* könyvében. A buddhista elbeszélők mohón vetették magukat erre a műfajra. E mesék között sok egyszerűen már meglévő anyagból van átvéve s előkerül más ind elbeszélő műveken is (*Mahá-bhárata*, *Tantrákhjájika*, *Pancsatantra*, *Hitópadésa*, *Kathá-szaritszágara*)¹⁵, <<22>> sőt megvan a klasszikus népek mesemondóinál (Aesopus) és a világ igen sok más népének meseköltőinél is (Lafontaine stb.), – hogy miért és miképpen, az ma sincsen tisztázva.¹⁶ A hasonlóságok magyarázatára – a véletlen egyezésektől eltekintve – három lehetőség van: az indek kölcsön vettek vagy kölcsön adtak vagy más népekkel együtt egy harmadik közös forrásból merítettek. E mesékben sokat szerepel a sakál – és pedig mint az oroszlán szolgája vagy alsóbb rendű szövetségese, míg a görög mesékben a róka lép fel helyette. A sakálnak az oroszlánhoz való viszonya e mesék ind eredete mellett szólna, ha nem volna lehetséges, hogy az indek és a görögök egy közös nyugatázsiai forrásból merítettek.

E mesék mellett, amelyek talán idősebbek az ind népnél, későbbi keletű darabok vannak, amelyekben speciális ind fantázia, életbölcse ség és irónikus jókedv jelentkezik. E mesékben speciális indiai állatok állnak az előtérben: az elefánt s főleg a majom – egyesével vagy seregekben. Az állatok karakterizálása nem egységes: egyes helyzetekben az

15 A *Mahábhárata* a legnagyobb ind eposz. A *Tantrákhjájika* az ősi *Pancsatantra*; németül: J. Hertel (1909). A *Pancsatantra* világhírű mese- és regegyűjtemény; magyarul: Schmidt J. (1924). A *Hitópadésa* a *Pancsatantra*hoz hasonló, de kisebb gyűjtemény; magyarul: Fiók K. (Kisfaludy Társaság Évlapjai, 39. köt.). A *Kathászaritszágara* a legnagyobb ind mesegyűjtemény, angolul: C.H. Tawney (1881-84). Lásd Schmidt J., *Az ó-ind epika* (Budapest, 1921) és *A szanszkrit irodalom története* (Budapest, 1923).

16 Forke, *Die indischen Märchen und ihre Bedeutung für die vergleichende Märchenforschung* (Berlin, 1911).

állat igazi állat, bár emberi vonásokkal is bír. De sokszor az állat csak álorcás ember, a bölcsesség és erény maszkja (nemes és önfeláldozó majom, prédikáló disznó stb.). Az állati természet határozott körvonalúsága fel van áldozva a triviális erény-prédikációnak (Old. 112). <<23>>

1. *Dsátaka-könyv: 189. sz. Szíhacsamma-dsátaka* (Andersen, 8)

„Hajdanában, mikor Brahmadata király uralkodott Báránaszí (= Benáresz) városában a Bódhiszatta egy földműves családjában született újra, s miután fölserdült földművelésből élt.” Abban az időben egy kereskedő, aki számárháton szállította áruját, úgy tartotta el a szamarát, hogy megállapodása helyén oroszlánbőrrel (*szíhacsamma*) letakarva rizs- és árpaföldekre eresztette. A csószök abban a hiszemben, hogy a szamár oroszlán, nem mertek hozzá közeledni. Egy napon azonban egy falu lakosai fegyvert ragadva, kagylókürtöket fújva s dobokat pörgetve a vélt oroszlán ellen indultak. A pogány lármától megremült szamár elordította magát. Mire a Bódhiszatta ezt a verset mondta:

„Ez a hang nem oroszláné, sem tigrisé, sem párducé;
Oroszlánbőrrel letakart hitvány szamár ordít itt.”

A parasztok erre eldöngetik a szamarat, úgyhogy kiadja a páráját.

Párhuzamok: *Tantr.* III. 1. *Pancsat.* IV. 5. *Hitóp.* III. 2. *Kathász.* (Tawney II. 65).

Aesopus (ed. Halm, No. 333). A mese görög eredetű lesz (Forke, *Die ind. Märchen*, 67-68). <<24>>

2. *Dsátaka-könyv: 308. sz. Dsavaszakuna-dsátaka* (Andersen, 13)

„Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Báránaszí (= Benáresz) városában a Bódhiszatta a Himavat (=Himálaja) vidékén harkály (*rukka-kotthaka*) alakjában született újra.¹⁷ Abban az időben egy oroszlán, akinek csont akadt a torkán, segítségét kérte.

¹⁷ Ez a címbeli *dsava-szakuna*, „gyors madár”, esetleg „dsava madár” (Andersen, *Pāli Gloss.* 101)

A harkály óvatosságból egy botocskával fölpeckelte az oroszlán állkapcsát, aztán bement a szájába s csőrével kilökte a csontot, majd a botocskát is. Később, mikor a meggyógyult oroszlán egy leütött vad bivaly húsát falta, a harkály kérte, hogy adjon neki „valamicskét”. De az oroszlán ezt felelte:

„A fogaim között voltál, – nekem, aki életemben vért ittam és öldököltem! Köszönd meg, hogy még mindig élsz!”

A harkály két versben levonta a tanulságot: aki hálátlan, azt nem lehet lekötelezni, azt szó nélkül faképnél kell hagyni.

Ábrázolás: A jávai Bóró-Budur-templomon: Leemans, *Boro-Boedoer* (LXX. 134-146)
Párhuzamok: *Dsátakamálá* (Kern, 1891) No. 34.¹⁸ Ralston, *Tibetan Tales* (London, 1882) p. 311.¹⁹ Aesopus, ed. Halm, No. 276, b.²⁰ <<25>>

3. *Dsátaka*-könyv: 32. sz. *Naccsa-dsátaka* (Andersen, 7)

Hajdanában a flamingó-király összehívatta a madarakat, hogy a leánya szíve szerint való férjet válasszon magának. A királyleány a „drágakő-nyakú és tarkafarkú pávát választotta. A páva erre széles jókedvében „farktollait szétterjesztve, szemérmes és tapintatos megsértve” tánra (*naccsa*) kerekedett s közben a hátulját mutogatta. A flamingó-király erre kijelentette, hogy „ily szemérmes és tapintatlan” nem kapja meg a leányát. A páva szégyenkezve odébb állott.

Ábrázolás: A bharhut-i *sztúpán*: Cunningham (pl. XXVII, fig. 11).

Párhuzamok: Hippokleides története (Herodotos VI. 129). Kleisthenes sikyoni tyrannus a magához hívott kérők közül akar leánya számára férjet választani. Már-már az athéni Hippokleidest választja, de amikor az a lakoma után egy asztal tetején kezd táncolni, bosszankodva mondja neki: „Te bizony eltáncoltad a menyegzőt!” Mire persze ezt a feleletet kapja: „Bánja is ezt Hippokleides!” - A történet egy nézet (Tawney) szerint a baktriai görögöktől került Indiába, de könnyebben lesz állatmeséből emberi viszonyokra alkalmazott anekdota, mint anekdotából állatmese. Azon kívül a tánc közben a hátulját mutogató páva Indiában mint az arcátlanság mintaképe közmondásos (Winternitz, II. 182. Garbe, *Indien und Christentum* 24-25).²¹ <<26>>

18 Hendrik Kern (ed.). *The Játaka-mâlâ or Bodhisattvâvadâna-mâlâ*. Cambridge (Mass.), 1891. (a szerk.)

19 W.R.S. Ralston. *Tibetan Tales. Derived from Indian Sources*. London, 1882. (a szerk.)

20 Karl Halm (ed.) *Fabulae aesopicae collectae*. Leipzig, 1852. (a szerk.)

21 Garbe, Richard: *Indien und das Christentum: eine Untersuchung der religionsgeschichtlichen Zusammenhänge*. Tübingen, 1914. (a szerk.)

4. *Dsátaka-könyv: 38. sz. Baka-dsátaka* (Andersen, 3)

„Hajdanában a Bódhiszatta egy erdős helyen egy lótuszos tó partján álló fában mint faistenség (*rukha-dévatá*) született újra.” Abban az időben az amúgy sem nagy tóban a forró évszak idején kevés volt a víz és sok a hal. Egy ravasz kócsag (baka) azt az ajánlatot tette a halaknak, hogy egyenkint egy „ötszínű lótuszokkal teli” nagy tóba szállítja őket. A halak elfogadták az ajánlatot, mire a kócsag csőrébe fogva egyenkint a tó partjára vitte őket s itt valamennyiüket felfalta. A régi tóban végül csak egyetlen rák maradt, de ez gyanút fogott: elfogadta ugyan az ajánlatot, de csak azzal a föltétellel, ha ollóival a kócsag torkába fogódzkodhatik. Mikor aztán a kócsag útközben elárulta, hogy őt is meg akarja enni, a rák szorítani kezdte ollóival a torkát, majd követelte, hogy vigye vissza régi tóba, s itt aztán elnyisszantotta a kócsag nyakát. A Bódhiszatta mint néző levonta a tanulságot: álnoksággal nem lehet mindig boldogulni.

Párhuzamok: *Dsátaka-könyv: 236. sz.* (egy másik *Baka-dsátaka*). *Tantr. I. 5. Pancsat. I. 7. Hitóp. IV. 6. Kathá-szarit-szágara* (Tawney II. 31). Lafontaine (*Fables X. 4*). <<27>>

5. *Dsátaka-könyv: 198. sz. Rádha-dsátaka* (Andersen, 19)

„Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Báraņaszi városában a Bódhiszatta papagály méhében született újra.” Rádha volt a neve, az öccsége Potthapáda. Egy vadász fiatal korukban elfogta s egy *bráhmanának* adta s ez fiaivá fogadta őket. A *bráhmana* egyszer üzleti ügyben útra kelt s papagály-fiaira bízta kikapós felesége ellenőrzését. Távozása után az asszony rögtön kedvére kezdett élni, mire Potthapáda, Rádha tanácsa ellenére, szemére vetette „anyjának” viselkedését. Az asszony javulást fogadva magához csalogatta a papagályt s kitekerte a nyakát. Mikor a *bráhmana* hazaérkezése után megkérdezte Rádhától, hogy hogyan viselkedett az asszony, Rádha azt felelte, hogy okos emberek nem beszélnek, ha káruk van belőle: „Igazán nem hasznos dolog az igazat megmondani.”

Ábrázolás: Grünwedel, *Buddh. Stud. I. Glasuren von Pagan*

Párhuzamok: *Ezeregyéj. Gesta Romanorum* (14. századbeli latin gyűjtemény). *Szindbád. Chaucer, Wife of Bath. I. 231.* <<28>>

6. *Dsátaka-könyv: 215. sz. Kaccshapa-dsátaka*

Két vadlúd egy csőrében tartott boton egy teknősbékát (*kaccshapa*) vitt a levegőben. A teknősbéka szájával kapaszkodott a botba, erősen föltéve magában, hogy egy szót sem szól. Mikor a falusi gyerekek meglátták őket, kiabálni kezdtek: „Két lúd egy teknősbékát visz egy boton!” A teknősbéka azt akarta mondani: „Mi közöttök hozzá, gazfickók, ha barátaim visznek engem!” Föl is nyitotta a száját, mire lezuhant, még pedig éppen Brahmadata báránaszí-i király udvarába. A Bódhiszatta, mint a király minisztere levonta a tanulságot ura számára, aki szeretett sokat beszélni.

Párhuzamok: *Pancsat.* I. 13. *Hitóp.* IV. 1. Lafontaine (*Fables*). Német népmese: „Frau Schildkröt flog einmal über Berg und Tal” (Schütz, 89.²² cf. Old. 110)

7. *Dsátaka-könyv: 294. sz.*

A sakál dicséri a varjú szép hangját s ezzel jó falathoz jut.

Párhuzam: Lafontaine, *A róka és a holló* (*Fables*, I. 2).

E *dsátaka* variansa a 295. sz.: A varjú hízeleg a sakálnak s ezzel egy ökor-dögből egy falathoz jut. <<29>>

8. *Dsátaka-könyv: 57. sz. Vánarinda-dsátaka* (Andersen, 2)

Hajdanában Brahmadata király uralkodása idejében a Bódhiszatta majom (*kapi*)²³ méhében született újra s egy folyó partján lakott. A folyó közepén egy gyümölcsfákkal teli szigetke volt, a szigetke és a folyó-part között pedig egy lapos szikla. Az „elefánterejű és izmos” Bódhiszatta minden nap átjött a szigetkére, még pedig úgy, hogy egy ugrással a partról a lapos sziklára s innen a szigetkére ugrott. Itt naplementéig eddegélte a gyümölcsöket, s este ugyanígy visszatért a partra vackába.

Abban az időben egy krokodil lakott a folyóban feleségével, aki megkívánta a Bódhiszatta „szíve húsát”. A krokodil tehát egy este a lapos sziklára feküdt, hogy megfogja a Bódhiszattát. Ez észrevette a leselkedő krokodilt, de mivel más úton nem tudott haza jutni, a következő cselhez folyamodott: oda kiáltotta neki, hogy átugrik hozzája, csak

22 Nem teljesen világos milyen munkára utalhat a „Schütz” megjelölés, amely több tucatszor kerül hivatkozásra a kéziratban. (*a szerk.*)

23 A címbeli Vánarinda a.m. „majom-király”.

tátsa ki a száját,²⁴ s ha ott lesz, kapja be! Mikor a krokodil kitéotta a száját s lecsukta szemeit, a Bódhiszatta egy ugrással a krokodil koponyájára s innen a partra szökött. A becsapott krokodil dicsóíti a Bódhiszatta erényeit.

Variánsok: *Szunszumára-dsátaka* (I. a következő darabot) és *Kumbhíla-dsátaka* (224. sz.) *Kapirádsza-csarija* (*csarijá-pitaka* III. 7. = And. 108). <<30>>

9. *Dsátaka-könyv: 208. sz. Szunszumára-dsátaka* (Andersen, 1)

Az előző darab variánsa. A krokodil (*szunszumára*) ráveszi a majmot (a Bódhiszattát), hogy üljön a hátára és jöjjön vele a Gangá (Ganges) folyó túlsó partjára jóízű gyümölcsöket enni. A folyó közepén közli vele, hogy felesége megkívánta a szíve húsát. A Bódhiszatta azt feleli neki, hogy nem szokta magával hordani a szívét, hogy a fákon való ugrádozás közben össze ne törje, hanem egy fügefán tartja, s ezzel egy parton álló *udumbara*-fára (*Ficus glomerata*) mutatott, amelynek ágain érett füge-fürtök lógtak. A krokodil a fa alá úszik, mire a Bódhiszatta felszökken a fára s innen kigúnyolja az ostoba krokodilt. A becsapott krokodil bánatosan távozott, „mintha ezerszeres tétet veszített volna”.

Variánsok: *Vánarinda-dsátaka* (57. sz.: I. az előző darabot) és *Vánara-dsátaka* (342. sz.)

Más párhuzamok: a *Tantr.* és *Pancsat.* IV. könyvének keretelbeszélése; *Suka-szaptati* (67. sz.); *Kathá-szarit-szágara* (Tawney, II. 84) <<31>>

10. *Dsátaka-könyv: 206. sz. Kurungamiga-dsátaka* (Andersen, 11)

Hajdanában, Brahmadatta király uralkodása idejében, a Bódhiszatta Kurunga-gazella alakjában egy erdőben egy tó közelében tanyázott s jó barátságban élt egy harkállyal és egy teknősbékával. Egy napon a gazella egy vadász hurokjába került. Segélykiáltására elősiettek barátai: a teknősbéka rágni kezdte fogaival a hurkot, a harkály pedig a hajnalban fölkerelkedő vadásznak két ízben is az arcába röpült, úgyhogy a vadász vészmadárnak vélve őt mind a kétszer visszafordult. Mikor végre megjelent, a teknősbéka már szétrágtá

²⁴ Mikor a krokodil kitéja a száját, egyidejűleg a szemét is lehúnyja.

a hurkot s a gazella elmenekülhetett, de a vadász megfogta a lassú teknősbékát, zsákba tette s ezt egy farönkre akasztotta. Most azonban megjelent a gazella s gyöngeséget tetteve messzire elcsalogatta a vadászt, majd kerülő úton visszarohant a teknősbékához, szarvaival leemelte a zsákot, a földre dobta s széthasította, mire a teknősbéka a tóba menekült.

Ábrázolás: A bharhut-i *sztúpán*: Cunningham pl. XXVII. Fig. 9.

Párhuzamok: A *Tantr.* és *Pancsat.* II. könyvének és a *Hitóp.* I. könyvének keretelbeszélése <<32>>

11. *Dsátaka*-könyv: 270. sz. *Ulúka-dsátaka* (Andersen, 10)

Hajdanában, mikor az emberek egy embert, a négylábúak egy oroszánt s a tenger halai egy halat tettek meg királyuknak, a madarak is egy madarat akartak királyukká választani. Választásuk a bagolyra (*ulúka*) esett. Csak a varjúnak volt ez ellen kifogása, amelynek a madarak engedelmével kifejezést is adott: „Ha ennek (a bagolynak) már királlyá avatásakor is ilyen (ijesztő) az arca, milyen lesz, ha megharagszik?” Azután „Nekem nem kell! Nekem nem kell!” kiáltással felröppent a levegőbe. A bagoly is felröppent és üldözőbe vette. Ettől fogva esküdt ellenségei voltak egymásnak. A madarak pedig a flamingót tették meg királyuknak.

Párhuzam: *Tantr.* III. 2. *Pancsat.* III. 1.

12. *Dsátaka*-könyv: 30. sz. *Munika-dsátaka* (Baumg. 245. Schütz 86. Wint. 101)

Egy ökör bosszankodik rajta, hogy oly nehéz munkát kell végeznie, míg a disznó vígan él, sőt hizlalják is. Bátyja (a Bódhiszatta) kitanítja: a disznót csak azért hizlalják, hogy a gazda leányának menyegzőjére leöljék. Mikor ez megtörténik, a fiatalabb ökör belátja, hogy mégis jobb a rossz táplálék és a hosszú élet.

Varians: *Dsátaka*-könyv: 286. sz. (W. 181) <<33>>

13. *Dsátaka-könyv: 148. sz. Szigála-dsátaka* (Charpentier, *Paccekabuddhagesch.* 22)

A Bódhiszatta mint sakál (*szigála*) a Gangá folyó partján egy elefánt hullát pillant meg. Beleharap az elefánt ormányába, agyarába, fülébe, hasába, lábaiba, farkába, nem boldogul, végre a hátuljába: ezt átharapja, beleeszi magát az elefánt hasába és gyomrába, s itt oly jól érzi magát, hogy jó ideig ki sem jön belőle. Egy idő múlva a nap és a szél összeszárítja a hullát, a benne lévő hús és vér is összeszárad, a bejárat összeszárul. A sakál nem tud kijönni s nagyon megijed. Végre pár napi esőzés után a hulla megint meglágyul s a sakál kikerül a szabadba. Most megfogadja, hogy soha többé nem lesz falánk.

14. *Dsátaka-könyv: 349. sz.*

Az oroszlán és a bika jó barátságban élnek, de a sakál fondorkodása folytán összevesznek és megölik egymást.

Párhuzam: *Tantr.* és a *Pancsat.* I. könyvének keretelbeszélése

15. *Dsátaka-könyv: 361. sz.*

Egy sakál össze akarja veszíteni az oroszlánt és a tigrist, de nem ér célt. <<34>>

16. *Dsátaka-könyv: 128. sz.*

A képmutató kandúr jámbor aszkétának adja ki magát, ezzel magához csalogatja az egereket és felfalja őket. – Egy verse így hangzik:

„Ha valaki mindig fennen lobogtatja a vallás zászlaját, mint egy korcsmai zászlót, de titokban bűnöket követ el, ezt úgy hívják, hogy macska-fogadalom.”

Párhuzamok: *Mbh.* V. 160. (ahol a 14. *slókában*, az említett vers szóról-szóra megvan: W. 101). Továbbá: *Mbh.* II. 41 (a képmutató öreg flamingó megeszi a reá bízott madártojásokat). *Tantr.* III. 4 (a képmutató kandúr békebíró a nyúl és a császármadár között). *Pancsat.* III. 2 (a képmutató kandúr békebíró a nyúl és a veréb között).

17. *Dsátaka-könyv: 300. sz.*

Egy farkas a Gangá áradása által egy sziklára szorítva s a szabad mozgásban akadályozva erényt csinál a szükségből, megfogadja, hogy böjtnapot tart. De mikor Szakka isten kecske alakjában próbára teszi, megfeledkezik fogadalmáról. <<35>>

18. *Dsátaka-könyv: 383. sz.*

A macska szeretné megkaparítani a kakast, evégből hízeleg neki s azt mondja, hogy odaadó felesége lenne. De a kakas (a Bódhiszatta) átlát rajta s elkergeti. Morál: a macskához hasonlóan cselekszenek a ravasz nők is, mikor a férfiakat el akarják csábítani, de a bölcs elbánik velük, mint a kakas a macskával.

Igazi buddhisztikus morál, v.ö. IV. Csoport.

Ábrázolás: a bharhut-i *sztúpán*: Cunningham, pl. XLVII – ezzel a felirással: „Bidála-dsátaka” és „Kukkuṭa-dsátaka” (macska-dsátaka és kakas-dsátaka) (Baumg. 243).

19. *Dsátaka-könyv: 278. sz.*

A Bódhiszatta mint bivaly határtalan türelemmel viseli egy majom szemtelenkedését, aki a hátára mászik, bemocskolja, szarván ragadja stb. Mikor aztán a majom egy másik bivalylyal is így tesz, ez megöli. Ily módon, mondja a kommentár, a Bódhiszatta gyakorolja a türelem erényét, s a majom mégis megbűnődik.

Egyike a kisszámú, határozottan buddhista eredetű *dsátakáknak*.

Ábrázolása: egy adsantá-i barlang-templom falfestményén: J. Griffiths, *The Paintings in the Buddhist Cave-Temples of Ajantā* I. Fig. 27. <<36>>

20. *Dsátaka-könyv: 33. sz. (Schütz, 86)*

A fürjek vezetőjük (a Bódhiszatta) tanácsára egyszerre fölemelkednek a levegőbe s így magukkal viszik a hálót, amelybe belekerültek. De mikor aztán összevesznek, kézre kerülnek, míg azok, akik a Bódhiszatta szavára előbb elmenekültek, életben maradtak.

Párhuzam (az előző részhez): Csitránga galamb- király esete a *Pancsat*. II. könyvének keretelbeszélésében. – *Mbh.* V. 64. (W. I. 350)

21. *Dsátaka*-könyv: 153. sz.

Egy vadkan párbajra akarja hívni az oroszlánt (a Bódhiszattát), de a párbaj előtt elveszti a bátorságát s hogy a tisztaságszerető oroszlánt elzavarja, bűzös szeméttben hempereg meg. Az oroszlán erre csakugyan eláll a párbajtól, a vadkan diadalmaskodik.

22. *Dsátaka*-könyv: 178. sz.

A majom borsót lop s egy fára telepedik. Egy szem borsót véletlenül leejt, utána kap, mire valamennyit leejti. Üres kézzel ül a fán, oly arccal, mintha ezer aranyat veszített volna.

23. *Dsátaka*-könyv: 298. sz.: lásd p. 39!²⁵

<<37>>

II. csoport: Mesék (regék)

II. a. A didaktikus állatmesék mellett nagy számban vannak didaktikus célzat nélküli állatmesék is. Ezek részben tiszta állatmesék (W. 103), de túlnyomóan olyanok, amelyekben állatok és emberek együtt szerepelnek, jelesül a majom és erdei társa, a „vezeklő”. E mesékben az állatok általában magasabb erkölcsi színvonalon állnak, mint az emberek.

²⁵ A szerző a 298. számú történetet utólag ebbe az első csoportba helyezte át a másodikból (39. o). A 299. számú viszont megmaradt a második csoportban, melynek a bevezetője is megemlíti ezt a mesét. (a szerk.)

1. *Dsátaka-könyv: 241. sz. Szabbadáttha-dsátaka* (In extenso: Grünwedel, *Budd-Kunst*, p. 53-56)²⁶

A bevezető részben (*paccsuppanna-vatthu*: p. 8) Buddha tanítványai arról beszélnek, hogy Dévadatta (Buddha rokona, vetélytársa és ellensége) nem bírta megtartani Adsátaszattu király kegyét. A hozzájuk érkező Buddha annak megvilágítására, hogy Dévadatta már egy korábbi létében sem volt jobb, a következő „múlt történetet” (*atíta-vatthu*: p. 9) beszéli el:

Szabba-dáttha („All-Zahn”, *i.e.* „Alle beissend”) sakál véletlenül egy hatalmas varázsmondást hall Brahmadata király udvari papjától (a Bódhiszattától), s e mondás segítségével alattvalóivá teszi a négy lábú állatokat, sőt határtalan elbizakodottságában a királyi <<38>> trónt is meg akarja szerezni. Két elefánt fején álló oroszlán hátára ül, nagy pompával és hadsereggel Báránaszí (=Benáresz) ellen vonul s felszólítja a királyt a város átadására. Mindenki eltelik aggodalommal, csak az udvari pap (a Bódhiszatta) őrzi meg a hidegvérét. Megkérdi a sakáltól, hogyan akarja bevenni a várost. A sakál azt feleli, hogy oroszlánordítást fog hallatni, s a pap megjegyzésére, hogy sakál létere erre képtelen, azt mondja, hogy majd az oroszlánok fognak helyette ordítani, úgyhogy az emberek mind szörnyet halnak. A pap erre elrendeli, hogy a lakosok tömjék be füleiket s a négy lábú állatok füleit is. Mikor aztán a sakál megrúgta az elefántok fején álló oroszlánját s ez háromszor elordította magát, az elefántok ijedtükben lehajították s összetaposták a sakált, majd egymást gázolták le, végül az elmenekült oroszlánok kivételével az egész állathadsereg megsemmisült s a föld 12 mérföldnyi kerületben hússal volt borítva. A pap most felszólítja a lakosokat, hogy lássák el magukat hússal.²⁷ A lakosok erre megették annyi húst, amennyit bírtak, a többit megszáritották. „Akkor jött szokásba, mondják, a száritott hús.”

A *szamódhána* (9. l.) szerint a sakál Dévadatta volt, Brahmadata király Száriputta (Buddha kedves tanítványa), az udvari pap maga Buddha. <<39>>

[*Dsátaka-könyv: 298. sz. át a 36. lapra!*] [Old. III. és 291. Fries 8-9]

Egy feketefejú nagy majom két napi esőzés után ázva-fázva egy esőtől védett erdei barlang elé ér, ahol egy vörösképű kis majom lakott, csellel kicsalogatja ezt a barlangból és elfoglalja a helyét. Mikor aztán a kis majom szintén csellel vissza akar jutni barlangjába, a nagy majom részvéttel és fölényesen megjegyzi:

²⁶ Grünwedel, A. *Buddhistische Kunst in Indien*. Berlin, 1893 (*a szerk.*)

²⁷ Éppen nem buddhiztikus szellemű felszólítás!

„Hogy egy erdőlakó majom rá akarja szedni társát,
egy gyerek is észreveszi, hát még oly vén majom, mint én!”

Dsátaka-könyv: 299. sz.

Egy jámbor erdei remete eredményesen fejtegeti egy vidám majomnak, hogy, ha valaki vezeklők között él, annak kötelessége vezeklők módján élni is: helyesen gondolkodni, szólni és cselekedni és szorgalmasan elmélkedni.

A történet humoros benyomást tesz. De a komolyság és a vidámság határai másképp vannak meghúzva az idek lelkében, mint a miénkben: nagyon is lehetséges, hogy a szerzetesi elbeszélő egészen komolyan gondolt a majom lelki üdvére (Oldenberg, 111-112). Állat és ember nincs élesen elkülönítve Indiában. <<40>>

2. Dsátaka-könyv: 73. sz. (W. 109)

Volt egyszer egy igen gonosz királyfi: olyan volt, mint egy mérges kígyó, egy jó szót sem mondott senkinek, valóságos szálka (tkp. porszem) volt az emberek szemében. Mikor egy nap nagy viharban fürdeni akart, emberei a folyóba akarták fullasztani. De a királyfi egy kígyó, egy patkány és egy papagály társaságában egy vízben úszó fatönkre menekült. Egy vezeklő kihalásza a víz-sodorta fatönköt, mind a négyüket haza vitte s gondozás alá vette – először az állatokat, mint gyöngébbeket, aztán a királyfit, aki ezért bosszút forralt. Mindnyájan megígérték a vezeklőnek, hogy hálásak lesznek iránta, s a vezeklő egy idő múlva próbára is teszi őket. Az állatok nyomban kimutatták hálájukat, a közben trónra jutott királyfi azonban elrendeli, hogy korbácsolják meg a vezeklőt, aztán végezzék ki. A remete megkorbácsolatása közben ezt a verset mondja:

„Bizony igaz a közmondás, igaz volt és igaz marad:
Nem ritkán a víz-sodorta fatönk is jobb, mint sok ember.”

Mikor az emberek megkérdezik, hogy mit akar ezzel mondani, elbeszéli az esetet. A nép erre összecsődül, agyonveri a zsarnokot s a vezeklőt emeli a trónra.

Ugyancsak hálás állatokról és hálátlan emberekről szól a 482. sz., az 516. és a 72. sz. (e kettőt l. alább: V. csoport, p. 35). <<41>>

3. *Dsátaka-könyv*: 136. sz. (Schütz 87, Fries 6)

A Bódhiszatta mint *bráhmana* kasztjabeli nőt vett feleségül s három leány atyjává lett. Holta után mint arany-hattyú született újra. Miután megnőtt, elszegényedett családjához röpi, megismertette magát s minden látogatása alkalmával egy-egy aranytollat hagyott hátra, amelynek árából övéi meggazdagodtak. De kapzsi neje nem éri be ezzel: „Állatokban nem lehet megbízni. Ki tudja visszajön-e még atyátok?” Ezért a leányok tiltakozása ellenére elhatározta, hogy a következő látogatás alkalmával egészen lekopasztja férjét, s meg is teszi. De a hattyú tollai rögtön elveszítik aranytartalmukat és értéküket. A hattyú újra tollasodni kezd (de tolla fehér, mint a darué), s mikor szárnyra kelhet, elröpi s nem tér vissza többé.

Párhuzamok: *Mbh.* II. 62: egy király agyonüti az aranyat okádó madarakat, mire se aranya, se madara (W. I. 350); *Mbh.* VII. 55: a rablók megölik az arany-ürülékű királyfit, mire minden arany eltűnik (W. I. 350); egy német népmese: az arany-tojásokat tojó tyúk (Schütz, 88) <<42>>

4. *Dsátaka-könyv*: 438. sz. (W. 103)

Egy fogoly (madár) egy híres tanítómestertől megtanulja a *védákat* s oly bölcs lesz, hogy sok ifjú hozzá jön tanulni. Oroszlánok és tigrisek vannak a barátai között, aranyos kalitkában lakik egy gyík őrizete alatt. Egy napon egy rendkívül kalandos előéletű gonosz vezekelő kerül elő, megöli a fogolyt s a gyík gyermekeit, de büntetésül egy tigris karmai között fejezi be életét. <<43>>

II. b. Az emberek világában játszó mesék színhelye felette változatos: a királyi udvar fényes és veszedelmes szférájától kezdve lefelé az egyszerű polgári házi és családi élet köréig terjed. E mesék gyakran tele vannak csodás elemekkel, varázstárgyakkal, természetfeletti lényekkel, emberevő démonokkal, tündérekkel, kígyó- és madáristen-ségekkel (*nágákkal* és *garudákkal*), ami Indiában egészen természetes dolog. E csodás elemektől eltekintve e történetek az ind életnek rendkívül gazdag és hű képét nyújtják s a valóságnak éles és finom megfigyeléséről tanúskodnak. De a lelki élet behatóbb feltüntetésére jóformán kísérlet sem történik. A *dsátakák* lélektana villára szűrhetőan egyszerű: az ember vagy erényes vagy gonosz, vagy okos vagy ostoba, a király nagyon igazságos vagy nagyon igazságtalan, az asszony igen hűséges vagy (és rendszeren) javíthatatlanul erkölcstelen. Az emberi jellemekben fény és árnyék nincs keverve, a belső lelki folyamatok lassú és finom játéka iránt nincs érzék és érdeklődés, az alakok nagyjában fonálon rángatott bábok. (Old.) Az elbeszélők a hatás fokozására a végsőkig fokozzák

a bonyodalmak komplikáltságát, a bajok és veszélyek szörnyűségét, gyakran és szívesen kultiválják a megindító genre-t is. A veszélyes kalandok vagy megindító erények történetek középpontjában egy <<44>> hős áll – egy ind szabású hős: az életbölcseességnek és élni tudásnak (*níti*) virtuóza, minden ízében okos elme, aki minden nehézségből és bajból tud kiutat s a legrejtettebb jelekből is kihüvelyezi a tényállást (Mahószadha!), vagy pedig az igazmondásnak, a lemondásnak és önfeláldozásnak hőroza, aki átlátta minden földi dolog semmiségét s az örökkévalóra törekszik (Vesszantara!). Nagyban és egészben mindez a *dsátakák* zöméről is elmondható.

Ezek a mesék, mint általában más kategóriákba tartozó darabok is, részben szintén előkerülnek a világirodalomban. A párhuzamos történetek körül egyesek, pl. a hajós-mesék (W. 105), valószínűleg nyugatról jöttek be Indiába, mások minden bizonnyal Indiából vándoroltak nyugatra. De a történetek zöme kétségkívül ind eredetű (Old.) <<45>>

1. *Dsátaka*-könyv: 186. sz. *Dadhiváhana-dsátaka* (Andersen, 34)

Négy a Himálajában vezeklő *bráhmana* testvér közül az egyik meghalt s Szakka isten alakjában született újra. Mint isten mind a három fivérének egy-egy varázs-tárgyat ad: az egyiknek egy fejszét, amely megdörzsölve minden parancsot teljesít, a másíknak egy dobot, amely egyik vagy másik oldalán megütve bármekkora ellenséges sereget megfutamít vagy hatalmas védősereget teremt elő, a harmadíknak egy fazekat, amely megfordítva óriási savó-özönt támaszt. De a fivérek a bűvös tárgyakat csak primitív életszükségleteik kielégítésére használják föl: az egyik tüzet rakat a fejszével, a másík elefántokat tart távol a dobbal, a harmadík aludt tejet varázsol elő a fazékból.

Ugyanebben az időben egy vadkan egy bűvös drágakövet talál, amely röpülésre képesíti birtokosát. Szájába véve a követ egy a tenger közepén lévő magános szigetre röpül vele. Egy napon egy haszontalan, szüleitől eltaszított fiú hajótörés folytán e szigetre kerül, megkaparítja a drágakövet s a Himálajába röpül vele. Itt a testvérekkel találkozva egymás után mind a háromnak följánlja a drágakövet a bűvös tárgyakért, de miután <<46>> megkapta azokat, rögtön vissza is szerzi amazt, amennyiben a legelőször megszerzett fejszével mind a háromnak levágatja a fejét a visszahozatja vele a drágakövet is. A bűvös tárgyak segítségével aztán megöli a benáereszi királyt is és megszerzi a trónját. Ettől fogva Dadhi-váhana néven igazságosan uralkodik.

Idővel a király egy rendkívül jó ízű gyümölcsöt termő mangofára tesz szert. Egy írgye által felbérelt kertész beférkőzik a király bizalmába s keserű gyümölcsű fákkal és keserű levelű kúszónövényekkel ülteti körül a mangofát, amely erre keserű gyümölcsöt terem. A Bódhiszatta, mint a király tanácsadója, felvilágosítja a királyt: a fa a rossz

környezetben romlott meg. Egy másik kertész segít a bajon, mire a mangofa megint jó ízű gyümölcsöt hoz.

A mesének az a motívuma, hogy egy gazfickó jámbor remetét megöl, bűvös tárgyat szerez és trónt bitorol, összeegyeztethetetlen a buddhista morállal. De az a gondolat, hogy a legértékesebb tárgyak is csak annak használnak, aki fel tudja őket használni, minden esetre összhangban van a *dsátakákban* sokszor ajánlott élni tudással. (*níti*). Hogy kalandorból király lesz, az Indiában nem ritka dolog: kalandor volt többek közt a híres Csandragupta király (4. sz.), akinek unokája, Aszóka, a buddhizmusnak legnagyobb indiai pátrónusa (3. sz.) <<47>>

A drágakő motívumának forrása az emberiség ősrégi vágya a röpködni tudásra. A drágakőért mind a három *bráhmana* odaadja a maga bűvös tárgyát: mert ind nézet szerint, amely a *dsátakákban* is sokszor kifejezésre jut, a mélységes meditáció röpködni képesíti az embert s így a drágakő birtoklása nagy szellemi munkamegtakarítást jelentett. (cf. Schütz, 103).

Ábrázolás: Grünwedel, *Glasuren von Pagan*.

Párhuzamok: *Kathá-szarit-szágara* (Tawney I. 14). *Brhat-kathá-mandsari* (II. 48). – V.ö. még Grimm, *Kinder und Hausmärchen*, No. 36. és 54. (*Der Ranzen, das Hütlein und Hörnlein*). (Forke, 58. Baumg. 247. W. 105 Note)

2. *Dsátaka-könyv: 291. sz.*

Egy apa, aki holta után mint Szakka isten születik újra, egy fazekat ad pazarló fiának, amely minden kívánságot teljesít, de figyelmezteti, hogy jól vigyázzon rá, mert csak addig lesz pénze, míg a fazék ép. Az ifjú egyszer mámorában a levegőbe hajigálja s megint elkapja a fazekat, de egyszer elejti, mire a fazék összetörik. Ettől fogva vége a szerencséjének: annyira elszegényedik, hogy végül rongyos koldusként hal meg.

Párhuzam: Uhland, „Das Glück von Edenhall” (Forke 8. W. 105)²⁸ <<48>>

3. *Dsátaka-könyv: 445. sz. (Schütz, 103)*

Három ifjú utazás közben egy fa alá telepedik, amelynek ágai között kakasok beszélgetnek. Az ifjak egyike, aki érti a kakasok beszédét, a következőket tudja meg: a kakasok

28 Uhland, L. Das Glück von Edenhall. In: *Morgenblatt für gebildete Stände*, 1834. (a szerk.)

egyike olyan, hogy aki megeszi a háját, királlyá lesz, aki megeszi a húsát, vezérré, s aki lerágja a csontok körül lévő húst, kincstárossá. Erre megölik a kakast s megosztóznak rajta. A történet folyamán aztán minden beteljesül.

E mesének több vonása előkerül a világirodalom meséiben.

4. *Dsátaka-könyv: 436. sz.*

Egy király egy varázsmondás segélyével minden állat beszédét megérti (l. részletesen: IV. b. p. 24).

A mesék sokszor tengeri és szárazföldi úti kalandok, amelyek nem ritkán erkölcsi irányzatúak is. <<49>>

A tengeri kalandok vagy hajós-mesék elemei valószínűleg idegen eredetűek. A bennük szereplő démoni nők (*jakkhini*), akik magukhoz csalogatják a hajótörötteket, aztán megölik és felfalják őket, olyanféle alakokra emlékeztetnek, mint az *Odysseia*-beli szirének, Kirke és Kalypso.

1. *Dsátaka-könyv: 196. sz. Valáhassza-dsátaka* (Andersen, 20)

Hajdanában Tambapaṇṇí (= Ceylon) szigetén egy Szirisza-vatthu nevű *jakkha*- (kobold) város volt, amelyben női koboldok (*jakkhini*) laktak. Ezeknek az volt a szokásuk, hogy ha hajótöröttek érkeznek a szigetre, földi nőkként szépen kiöltözve, ennivalóval megrakodva közelednek hozzájuk, elhitették velük, hogy férjeik évek óta úton vannak, talán már meg is haltak, s felszólították őket, hogy legyenek a férjeik. A lépre csalt férfiakat aztán „bűvös kötéllel megkötözve” a „kínzó-házba” (*káraṇá-ghara*) vetették, megölték és fölfalták.

Egyszer megint 500 hajótörött kereskedő érkezik hozzájuk. A *jakkhini*k szokás szerint felszólítják őket, hogy legyenek a férjeik. Az egyik kereskedő azonban éjjel rájön, hová jutottak, s menekülésre szólítja föl társait. Harmad félszázan képtelenek elszakadni a nőktől, a többiek elmenekülnek. Ezeket aztán a Bódhiszatta röpködő felhő-ló (*valáhassza*) alakjában a kontinensre szállítja. <<50>>

A *dsátaka* nyugati eredetű szirén-história lesz (W. 106) A felhő-ló talán a Pegasus (? én).²⁹

Párhuzamok: Beal, *Romantic Legend*, 332.³⁰ *Divyāvadāna* (ed. Cowell and Neil), p. 524.³¹ *Kāraṇḍa-vyūha* (ed. Calc.), p. 52.

2. *Dsátaka*-könyv: 96. sz. (Schütz, 90)

Fiatal emberek, akik közül az egyik szép nőket, a másik zenét, a harmadik illatszereket, a negyedik finom ételeket, az ötödik puha fekvőhelyet szeret, emberevő női démonokkal kerülnek össze, akik hízelegnek kívánságaiknak, elbolondítják s végül fölfalják őket. Az áldozatok között van egy király is, de a Bódhiszatta megmenekül s királlyá lesz. – A 196. sz. (p. 49) variánsa.

3. *Dsátaka*-könyv: 361. sz.

Egy énekes, aki egy nyílt tengeren haladó hajón lant mellett énekel, ezzel nagy izgalomba hozza a halakat. Egy tengeri szörnyeteg izalmában felszökken a hajóra s ezt súlyával összezúzza. (E szám részletes tartalmát l. alább: IV. b: p. 85)

E motívum – szerintem – a görög Arion történetére emlékeztet. <<51>>

4. *Dsátaka*-könyv: 463. sz. *Szuppáraka*-*dsátaka* (Andersen, 24)

Hajdanában a Bódhiszatta egy Bharukaccsha (a mai Bharócs, a gör. Barygaza) nevű kikötővárosban mint egy hajós céhmesternek Szuppáraka nevű szép és kedves fia született újra. Egy ideig mint a hajóscéh mestere a hajózásnak szentelte magát s kiváló szakképzettségre tett szert. Majd mind a két szemére megvakulva egy király szolgálatába állott s mint becsló sok meglepő bizonyítékát adja okosságának, de a király szűkmarkúsága miatt újra visszatért szülővárosába, ahol a kereskedők vaksága ellenére hajómesternek tették meg.

29 Az „én” beszúrással úgy tűnik a szerző saját magára utal itt és még néhány helyen. (a szerk.)

30 Beal, S. *The Romantic Legend of Sākya Buddha: from the Chinese-Sanscrit*. London, 1875. (a szerk.)

31 E.B. Cowell, R.A. Neil (eds.) *The Divyāvadāna. A Collection of Early Buddhist Legends*. Cambridge, 1886. (a szerk.)

Szuppáraka útra kelt egy hajón. Egymás után oly tengerekre jutott, amelyek fenekén gyémánt, arany, ezüst, szafír és koráll volt, s megrakta kincsekkel a hajót. Aztán a pokol bejárata előtt levő déli tengerre került. „Itt a víz folyton fölszívódva minden oldalon feltornyosul. A minden oldalán feltornyosuló víz mindenfelé tátongó barlangnak látszik, s mikor az ár emelkedik, az egyik oldalon falhoz válik hasonlóvá s félelemkeltő, szinte fülhasogató és szívreszketető moraj hallszik.” A hajó nem képes visszafordulni s már-már az örvénybe kerül, <<52>> mikor Szuppáraka (a Bódhiszatta) a következő ünnepélyes kijelentést teszi: amily igaz, hogy sohasem bántott szándékosan élőlényt egész életében, úgy forduljon meg a hajó! A hajó nyomban visszafordul. Szuppáraka aztán szerencsésen hazahozza társait, szétszítja köztük a kincseket s inti őket, hogy többé ne keljenek tengerre.

Ábrázolás: Grünwedel, *Glasuren von Pagan*.

Párhuzamos vonások akadnak a világirodalomban (szerintem!), de nem elég frapánsak s aligha van valami közük egymáshoz. Az örvény úgy fest, mint az *Odysszia*-beli Charybdis (ld. XII. 235-243) – Dante Poklában Ulisse hajója a déli sarkot körülvevő tengeren kerül örvénybe (*Inf.* XXVI. 127, 139) – a Purgatórium hegye tövében, tehát ama hely közelében, ahol Dante és Vergilio a pokolból a föld felszínére kibukkannak. – Az egymás után következő csodás tengerek sorozata némiképen az ír tengerész-mesék (pl. *Maeldún utazása*) csodás szigeteinek sorozatára emlékeztet. <<53>>

5. *Dsátaka*-könyv: 439. sz. *Csatudvára-dsátaka* (Andersen, 22)

A hitetlen és gonosz Mittavindaka tengeri kereskedő akar lenni. Mikor anyja vissza akarja tartani, kezét emel rá, aztán hajóra száll. A hajó a hetedik napon Mittavindaka bűnössége miatt megáll a tengeren. a hajósok erre kiteszik egy tutajra. Mittavindaka egymás után négy szigetre ér s 7-7 napon át 4, 8, 16 és 32 női kísértettel (*pétí*) kristály-, ezüst-, drágakő- és aranypalotában mulatozik. Végül egy négy kapus városhoz (*Csatu-dvára*, t.i. *nagara*) ér. E város a poklok egyike (Usszada) és a gyötrelmek helye, de Mittavindaka gyönyörű városnak látja. A városba bemenve egy kárhozottat lát, aki borotvaélességű forgó kereket tart a fején. De Mittavindaka a kereket lótusznak látja s a kárhozott fejeéről lecsepegő vért vörös kenőcsnek látja s kínos nyögését édes éneknek hallja. Elkéri tőle a „lótuszt”. A kárhozott Mittavindaka fejére löki a kereket, amely nyomban vagdalni kezdi Mittavindaka fejét.

Ábrázolások: Leemans, *Boro-Boedoer* (pl. 123-127) és Grünwedel, *Glasuren von Pagan*.

Verziók: 3 *Mittavinda-dsátaka* (*Dsátaka-könyv*: 82, 104 és 369. sz.); v.ö. *Lószaka-dsátaka* (p. 54!) - Más párhuzamok: *Avadána-sataka* No. 36. *Avadána-kalpalatá*, No. 24. *Divjavadána*, No. 38. - Mind e történetek népmese-motívumok és morális tendenciák sajtóságos keveréke. <<54>>

6. *Dsátaka-könyv*: 41. sz. *Lószaka-dsátaka* (Schütz, 104-106)

Mittavindaka (53. l.) itt szerzetes, aki írigykedik egy szentre s ártani akar neki. Ezért csakhamar bekövetkező halála után büntetésül néhány százezer évre a pokolba kerül, aztán 500 újraszületése folyamán emberevő démon lesz, további 500 létformájában kutya. Valamennyi létében folyton éheznek, mert elsikkasztott egy ama szentnek szánt ételt. Végül mint éhező koldus születik újra, s miután szülei eltaszítják, Benáreszban egy híres tanítónak (a Bódhiszattának) tanítványává lesz. De mivel nem bírja elviselni mesterének rendreutasításait, napszámos lesz egy kis faluban, egy szegény leányt vesz nőül s két gyermek atyjává lesz, de folyton nyomorúságban él, mert a falu a reá nehezedő átok miatt többször leég. A parasztok végül elkergetik, démonok megeszik a nejét és gyermekeit, mire Mittavindaka egy hajón vállal szolgálatot. Bűnössége miatt azonban a hajó a nyílt tengeren megáll. Erre sorsot vetnek, amely ő reá esik, s most tutajra teszik. Mittavindaka egymás után 4, 8, 16, 32 tengeri istennővel mulatozik kristály-, ezüst-, drágakő- és aranypalotában. Aztán egy démonok lakta szigetre ér. Itt egy kecskealakú női démon kerül elébe. Mittavindaka meg akarja fogni a kecskét lábainál, de a kecske úgy felrúgja, hogy Mittavindaka az óceánt átröpülve Benáresz <<55>> mellett egy túskebozótba zuhan. Itt megint egy kecskét talál, megint meg fogja ennek a lábait, abban a reményben, hogy a kecske megint visszarúgja a boldog szigetekre. Erre abban a hiszemben, hogy lopni akar, meg fogják s a király elé viszik. Egykori tanítója (a Bódhiszatta) kiszabadítja s elmondhatja vele kalandjait.

7. *Dsátaka-könyv*: 339. sz. *Bávéru-dsátaka* (Andersen, 18)

Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Báraņaszi városában, a Bódhiszatta páva méhében született újra. Abban az időben kereskedők egy szárazföld-kereső varjúval Bávéru (= Babylon) királyságba hajóztak, ahol ekkor még nem voltak madarak. A hajóhoz érkező lakosok az árbóc fa csúcán ülő varjú láttára el vannak ragadtatva: drága pénzen megveszik „a tíz rossz tulajdonságban leledző” madarat, aranyos kalitba teszik

s minden jóval etetik. A következő alkalommal a kereskedők egy jól betanított, énekelni és táncolni tudó, gyönyörű pávát hoznak. A lakosok elragadtatva ezt is megveszik, drágakövekkel ékített kalitba teszik s mindenféle jókkal etetik. Ettől fogva nem törődnek többé a hitvány varjúval. Épp így Buddha megjelenése óta egy más mesternek sincs tisztessége.

Az írás Mezopotamiából kerülhetett Kr.e. 800 körül Indiába. Ezzel egyezik ez a *dsátaka*, amelyben babyloni export-kereskedésről van szó (Bühler, *Ind. Palaeogr.* 17).³²
<<56>>

A szárazföldi kereskedés világából való történetek hasonlóak a tengerész-mesékhez:

8. *Dsátaka*-könyv: 493. sz. *Maháváñidsa-dsátaka* (Schütz, 107-109)

Kereskedők (*váñidsa*) útközben egy erdőben egy *nigródha*-fát (*Ficus indica*) találnak. Ennek négy hatalmas ágát egymás után levágják, mire az egyik ágból üde víz csordul ki, a másikkól fűszeres húsleves folyik, a harmadikból gyönyörű leányok jönnek ki, a negyedikből arany és drágakövek hullanak ki. A telhetetlen kereskedők még többet kívánnak s az bölcs vezetőjük, a Bódhiszatta, tiltakozása ellenére az egész fát kivágják. Erre a kígyókirály, aki varázserejűvé tette a fát, alattvalóival megöleti őket. Csak a Bódhiszatta menekül meg. A kígyók kocsira rakják a kincseket s Benáreszba szállítják neki.

Hasonló fák Indián kívül is vannak, v.ö. pl. Grimm, No. 26. Bechstein, 234. l.³³ Összefüggés aligha van köztük, mert a fakultusz igen elterjedt népies szokás (Forke, *Die ind. Märchen*, 53-54).

9. *Dsátaka*-könyv: 1. sz. *Apannaka-dsátaka* (Baumg. 245)

A Bódhiszatta mint kereskedő szerénysége és okossága folytán szerencsésen átjut egy sivatagon. Egy másik kereskedő, aki azt hiszi, hogy elbolondította őt, okos politikája ellenére elvész a sivatagban. <<57>>

32 Bühler, G. *Indische Palaeographie, von circa 350 a. Chr. – circa 1300 p. Chr.* Strassburg, 1896. (a szerk.)

33 Valószínűleg: Ludwig Bechstein. *Deutsches Märchenbuch.* Leipzig, 1845. (a szerk.)

Az emberevő mesékben szintén igazi népmesei motívumok egyesülnek morális tendenciákkal. E mesékben a bráhmáni szanszkrit irodalomban fellépő Kalmása-páda király szerepel, aki átok folytán lett emberevővé. E történetek között buddhiztikus színezetű a következő darab:

10. *Dsátaka-könyv: 537. sz. Mahá-Szutaszóma-dsátaka* (Garbe, 106-108)

Az erényes Szutaszóma királyfi rendkívül kedveli a vallási és erkölcsi tartalmú, találó és mélyértelmű mondásokat. Egy napon hírért veszi, hogy egy idegen *bráhmana* érkezett, aki ilyen mondásokat tud s elő akar neki adni, de egyúttal azt is jelenti neki, hogy Kalmása-páda állatarcú emberevő óriás is megjelent a parkban s őt keresi. Nyomban utána ez óriás is megjelenik s elragadja őt. Mikor a királyfi az óriásnak emberi koponyákkal és csontokkal teli tanyáját meglátja, könnyekre fakad. Az óriás kérdésére kijelenti, hogy nem azért sír, mintha élni szeretne s a haláltól félne, hanem mert nem hallgathatja az idegen pap szép mondásait, egyúttal kéri az óriást, hogy bocsássa el őt erre az időre: aztán vissza fog térni. A mondások meghallgatása után rokonai és barátai kérései ellenére vissza is megy az óriáshoz. Ez most kíváncsi lesz a szép mondásokra. A királyfi vonakodik ezeket közölni: „Csak jámbor és erényes emberek hallhatják azokat.” Erre hosszú beszélgetés következik, amelynek folyamán az óriás megtér s megfogadja <<58>> hogy többé nem eszik emberhúst. Aztán szabadon bocsátja a királyfit s megtérése után visszanyeri királyságát.

Ábrázolás: 4 relief a Bóro-Budur-templomon: Leemans, *Boro-Boedoer* (No. CLXV). (L. Garbe, p. 109. Note).

Verziók nagy számban vannak a páli, szanszkrit, sinai és tibeti irodalomban. Valószínűleg Szt. Kristóf legendájának is ez a *dsátaka* a forrása (Garbe, *Indien und Christentum*, 101-111).

A mesék olykor terjedelmes meseköltemények:

1. *Dsátaka-könyv: 504. sz.*

Egy *kinnara* pár (félig emberi szárnyas lény) mély szomorúságba van merülve, mert egy éj folyamán el voltak válva egymástól.

2. *Dsátaka-könyv: 485. sz.*

Egy király lelövi egy *kinnara* nő párját. A nő addig siratja párját, míg ez egy élet elixirtől életre nem kel.

Ez a két darab tkp. líriko-drámai meseköltemény, amelyekben a lírai elem dominál.

3. *Dsátaka-könyv: 432. sz.*

Versben és prózában írt nagyobb meseköltemény beskatulyázott történetekkel. A bódhiszatta itt lófejű emberevő *jakkhini* fia. <<59>>

4. *Dsátaka-könyv: 543. sz.*

Nyolc szakaszból álló, próza és vers elgyéből álló nagy önálló költemény, népies mese-motívumok és buddhista dogmatika sajtóságos elegye, amely a *nágák* és *garudák* (kigyó- és madár-istenségek) világában játszik.

5. *Dsátaka-könyv: 545. sz. Vidhura-panđita-dsátaka*

Hat szakaszból álló epikus meseköltemény, formyszerű eposz, amelynek hőse Vidhura, a Kuruk királyának bölcs minisztere. (a *Mbh.*-beli Vidura, Dhrtá-rástra király féltestvére, mesék, parabolák és bölcs mondások ismerője). E név, valamint a kockajáték eleven leírása folytán ez a *dsátaka* bizonyos kapcsolatban van a *Mahá-bhárata* eposszal. Ezért különösen érdekes, de magában véve is nem csekély költői értékkel bír. <<60>>

III. csoport: Anekdoták

A *Dsátakák könyvében* jókora mennyiségben vannak rövid, gyakran igen élces anekdoták, amelyeknek persze eredetileg semmi közük sem volt a buddhizmushoz. Az anekdoták részben tökfilkó-mesék, még pedig olyanok, amelyekben a tökfilkó nem ritkán pap vagy szerzetes.

1. *Dsátaka-könyv: 44. sz. Makasza-dsátaka* (So: Baumg. 245)

Egy ostoba fiú látja, hogy egy szúnyog (*makasza*) alvó atyjának kopasz fejére száll. Egy külön évégre élesített fejszével sújt le rá és széthasítja atyjának fejét. A Bódhiszatta mint falusi házaló szemtanúja az esetnek.

Variáns: *Dsátaka-könyv: 45. sz.*

Párhuzamok: Lafontaine (*Fables* VIII. 10). *Der Eremit und der Bär* (Schütz, 87).³⁴

2. *Dsátaka-könyv: 46. sz.*

Kertészkedő majmok meg akarják öntözni a fákat s e végből előbb kihúzzák azokat a földből, hogy lássák, hogy melyiknek mennyi vízre van szüksége.

Ábrázolás: a bharhut-i *sztúpán* (Cunningham). <<61>>

3. *Dsátaka-könyv: 324. sz. Csamma-szátaka-dsátaka* (Andersen, 29)

Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Báraņaszí városában, a Bódhiszatta egy kereskedő-családban született újra. Abban az időben egy állatbőrökbe öltözött (*csamma-szátaka*) brahmani koldulóbarát Báraņaszí városában koldulgatva olyan helyre ért, ahol kosok tülekedtek, s egy kos éppen támadásra hátrált. Mikor a barát ezt látta, azt gondolta, hogy a kos az ő kiválósága miatt meg akarja őt tisztelni, ezért egy boltjában ülő okos kereskedő (a Bódhiszatta) figyelmeztetése ellenére nem tért ki. A kos neki iramodva felöklelte. A barát jajgatva terült el a földön: „Segítsetek! Szent papot ölnek!” Ostobasága miatt meg is halt a hely színén.

Ábrázolás: a bharhut-i *sztúpa* reliefjein (Cunningham, pl. XLI. 1-3).

Párhuzam: *Pancsat*. I. 4 (ahol egy sakál vész el hasonló módon).

³⁴ Valószínűleg: *Iwan Krylow's Fabeln in acht Büchern*. Mitau: 1842: no. 46. (a szerk.)

4. *Dsátaka-könyv: 376. sz.*

Egy túlságosan okos aszkéta a maga kárán tanulja meg, hogy nem jó mindenkinek jó tanácsot adni. <<62>>

5. *Dsátaka-könyv: 113. sz.*

A *bráhmanák* kapzsiságát gúnyoló erős móka (Schwank: W. 108)

6. *Dsátaka-könyv: 126. sz. (Meyer, Daśak. 106)*

Egy királyfi elhiteti kedvesének atyjával, hogy átok alatt van, amelytől csak egy temetőben végrehajtott szertartás és 108 veder szagosvíz által szabadulhat meg. A szertartás folyamán aztán megszökteti kedvesét.

7. *Dsátaka-könyv: 240. sz. (Vad humor!)*

Mahápingala király irgalmatlan zsarnok volt, Halálakor egész Benáresz örült, csak a király ajtónállója sírt. A Bódhiszatta kérdésére, hogy mért sír, ezt feleli: „Nem azért sírok, mert Mahápingala meghalt, mert hiszen valahányszor lejött a palotából vagy fölment, mindig nyolc ökölcsapást mért a fejemre, valóságos pörölycsapásokat. Ha most a másvilágon van, attól tartok, így bánik majd Jamával (a halál istenével) is, mire ez visszaereszti a földre. Akkor pedig én újra megkapom a nyolcz ökölcsapást. Ezért sírok.” A Bódhiszatta megvizsgálja: a halott nem jó többé vissza, hiszen jól elégették, a máglyát vízzel eloltották s a földet köröskörül jól behányták. <<63>>

8. *Dsátaka-könyv: 211. sz. Szómadatta-dsátaka* (Baumg. 246)

Egy szegény *bráhmana*, akinek két ökre közül az egyik megdöglött, egy strófát tölcseréz bele kissé ostoba fia fejébe, hogy ezzel egy másik ökröt kérjen a királytól. Az elmondandó strófa ez lett volna:

„Két ökröm volt, világ ura! Velük műveltem földemet.
Egyet elvett a halál. Adj hát te most egy másikat!”

De a fiú e helyett: „Adj (*déhi*) hát te most egy másikat!”, ezt mondja: „Vedd el (*ganha*) te most a másikat!” A király mosolyog: „A ti házatokban sok ökör lehet.” Mire az okos Bódhiszatta: „Akkor csak te adhattad őket.” A király erre 16 ökröt ad a fiúnak.

9. *Dsátaka-könyv*: 171. sz. (Oldenberg, 117)

Az anya meglátogatja férjes leányát s mindenféle ennivalót hoz neki. Miután evett vele, kissé elálmosodott. Hogy elűzze álmoságát, így szólt a leányához: „Barátságos és kedves-e férjed mindig te hozzád, leányom?” - „Hogy kérdezhetsz ilyet, mama! Oly férfit, mint a te vőd, oly jó és derék férfit sokáig kellene keresni, még szerzetesek között is.” Az anya, aki egy kissé nagyot hallott, nem értette leányát, csak a „szerzetesek” szót hallotta s hangosan kiabálni kezdett: „De, gyermekem, mit keres férjed a szerzetesek között?!”

<<64>>

10. *Dsátaka-könyv*: 219 sz. (Oldenberg, 113). (Finom szatíra!)

Egy majom, aki hosszabb ideig egy király házi majma volt, jószívű gazdája jóvoltából visszatér a Himálaja erdeibe. Társai körülveszik és üdvözlnek, aztán kérdezik, hogy hol volt olyan sokáig. „Benáreszban a királyi udvarnál.” „S hogyan szabadultál onnan?” „A király, akinek házi majma voltam, meg volt velem elégedve, s ezért szabadon bocsátott.” A majmok erre így szóltak hozzá: „Bizonyosan megismerkedtél az emberek szokásaival és életével. Beszélj nekünk erről is! Szívesen hallanók.” „Ne kérdezzetek engem az emberek életéről!” „Beszélj csak róla! Szívesen hallanók!” Mire a majom: „Az emberek, a fejedelmek és a papok is, mindig csak azt mondogatják: 'Enyém! Enyém!' Nem tudják, hogy a dolgok nem állandóak, s hogy a létező alá van vetve a nem-létezésnek. Hallgassátok csak, mit csinálnak ezek az elvakult bolondok!” S e verseket mondta:

„'Ez is az enyém, az is az enyém!' – kiabálják éjjel nappal.
Igazságról mit sem tudnak. Dőrék s kábák az emberek!

Minden házban két úr is van. Az egyik úr szakálltalan,
lógó mellű, hosszú hajú, átlukasztott fülcimpájú.
Drága pénzen vásárolják, s mégis kínoz minden embert.” <<65>>

Ennek hallatára a majmok mind felkiáltottak. „Hallgass, hallgass! Illetlen dolgokat beszélsz!” Mind a két kezükkel erősen befogták füleiket, szerencsétlen helynek nyilvánították a gyülekezés helyét, mert illetlen dolgot hallottak ott, s máshová mentek. Azóta annak a sziklának ez a neve: „a szerencsétlenség sziklája”.

11. *Dsátaka-könyv: 107. sz.*

(*Jātaka*, ed. Fausbøll I. 419 = Old. 108, 290)

A benáreszi király udvari papja szakadatlanul fecsegett: ha beszélni kezdett, senki nem juthatott szóhoz. A király egy embert keres, „aki képes volna ennek a papnak a beszéde fonalát elvágni.” Megmentője egy nyomorék, aki ügyesen tud kövecskékkel célba dobni. Ezt egy fúvócsóvel fölszerelve függöny mögé állítják. Mikor aztán a király az udvari embereket fogadta, a *bráhmana* beszélni kezdett a királlyal s magához ragadta a szót. A nyomorék erre a függönybe vágott nyíláson át száraz kecske ganéjból való golyócskákat röpített a szájába, „mintha legyek lettek volna”. A pap valamennyit lenyelte, „mint az olajat”, anélkül, hogy észrevett volna valamit. A király végül hazaküldte, azzal, hogy vegyen be hánytatót. Ettől fogva a pap nem nyitotta ki a száját, még ha mindnyájan beszéltek is. A hálás király nagy jutalmat adott a nyomoréknak.

12. *Dsátaka-könyv: 150. l. p. 74!*

– *Dsátaka-könyv: 248. l. p. 98!*³⁵ <<66>>

Vannak továbbá, még pedig jókora számban, olyan anekdota-szerű elbeszélések, amelyeknek hősei kiválóan okos, vagy ügyes emberek: találó feleleteket adnak, találós kérdéseket ügyesen megfejtenek, nehéz feladatokat ügyesen megoldanak, bölcs ítéleteket mondanak vagy csodálatos műremekeket készítenek. A buddhizmushoz kevés vagy éppen semmi közük. Sok közülük a világirodalomban is előkerül.

35 A szerző a 150. és 248. számú történetet utólag ebbe a csoportba helyezte át a 74. és 98. oldalról. (a szerk.)

1. *Dsátaka-könyv: 67. sz. Uccshanga-dsátaka* (Andersen, 30)

Három földműves zendülés gyanújába keveredve a király (a Bódhiszatta) elé kerül. Egy asszony nyomon követi őket, s a palota előtt jajveszékkel: „Adjatok nekem takarót!” A király egy takarót küld ki neki, de emberei azzal jönnek vissza, hogy a nőnek nem ilyen takaró kell: a férjét akarja. Az asszony aztán a király előtt kijelenti, hogy „a nő számára a férje takaró, férj nélkül a nő mezítelen”, s hozzáteszi, hogy a három ember közül az egyik a férje, a másik a fia, a harmadik a fitestvére. A király a nő kedvéért hajlandó a három közül egyiknek megkegyelmezni. Kérdésére, hogy melyiket választja, az asszony ezt feleli:

„Fiam van egy ölelésre, férjem van minden bokorban.

De fitestvért honnan vegyek? Erre nincsen semmi módom.”

A király erre mind a hármat szabadon bocsátja. <<67>>

Párhuzam: a perzsa Intaphrenes története (Herodotos II. 118-119).

Miután Dareios a zendülés gyanújában álló Intaphrenest fiaival és rokonaival együtt elfogatta, Intaphrenes neje nap nap után a királyi palota elé jön jajveszékelné. Mikor a király hajlandó a foglyok egyikének megkegyelmezni, a nő a fitestvérét választja, azzal az indoklással, hogy férjet és gyermekeket még kaphat, de fitestvért (mivel atyja és anyja már nem él) soha többé. Ugyanezt mondja Antigóné (Sophokles, *Ant.* 909-912). Hogy ind, perzsa vagy görög eredetű-e a történet, eldönthetetlen, de bizonyos, hogy vándor-mese. (W. 109-110).

2. *Dsátaka-könyv: 260. sz. (Schütz, 111)*

Egy éhes ravaszdi azzal a kiáltással, hogy fontos hírt hoz, az éppen étkező király (a Bódhiszatta) elé rohan s a király talába markol, aztán azt mondja, hogy saját korgó gyomrának hírvivője. A jólelkű király érti a tréfát és megbocsát neki.

3. *Dsátaka-könyv: 257. sz. (W. 110)*

Egy bölcs bíró mindenféle ötletes ítéleteket mond, egy bajba jutott szegény ördögöt kiségit a hínárból s mindenféle találós kérdésekre ügyes feleleteket ad. (W. 110) <<68>>

4. *Dsátaka-könyv: 531. sz. Kusza-dsátaka* (W. 110)

Kusza, Okkáka király fia, igen okos és bölcs, de épp oly csúnya is. Egy csodaszép női alakot készít aranyból s kijelenti, hogy egy éppen ilyen szép leányt akar nőül venni. A nőalakot egyik városból a másikba viszik, s végre találnak egy hasonló szépségű leányt, Pabhávatí, a madda király leánya személyében. A leány kezét megkérlik Kusza számára és meg is kapják. A királyfi anyja azonban (fia csúnyasága miatt) kiköti, hogy az új házások fogantatás idejéig csak éjjel találkozhassanak. Az új házások azonban igen kíváncsiak egymásra s végül ki s módolják, hogy láthatják egymást. Ennek persze az a következménye, hogy a királyleány visszatér szüleihez.

Kusza azonban nem akar lemondani feleségéről s elhatározza, hogy minden áron visszaszerzi. Útra kel Szágala városa felé, ahol a királyleány tartózkodik. Itt aztán mint bámulatosan ügyes lantos, fazekas, kosárfonó, kertész s végül mint szakács magára vonja a király figyelmét s ily módon a királyleány közelébe kerül, de ennek részéről mindig gúnyos visszautasításra talál. Erre Szakka isten hét királyt küld Pabhávatí kezének megkérésére. A madda király nagy zavarban van, mert ha az egyiknek odaadja a leányát, a többiek rá fognak támadni. Ezért kijelenti leányának, hogy <<69>> hét darabra vágatja, s mind a hét kérőnek ad egy-egy darabot. A királyleány ijedtében Kuszához menekül, aki mint szakács a palotában tartózkodik s a piszkos konyhapadlón lábai elé borul. Kusza biztosítja őt segítségéről, felfegyverkezik, megveri és elfogja a hét királyt. Aztán ráveszi apósát, hogy hét hajadon leányát adja nőül a királyokhoz s maga vígan hazamegy visszaszerzett feleségével.

5. *Dsátaka-könyv: 220. sz. (Schütz, 113)*

A Bódhiszatta mint udvari pap a királynál befeketítve halálbüntetés terhe alatt kénytelen egy-egy éj folyamán egy pompás kertet, egy lótuszos tavat, egy elefántcsontból való épületet, s egy csodás ékszert előállítani. Mindez Szakka isten segítségével sikerül is neki. Ugyancsak Szakka isten segítségével sikerül neki a legnehezebb feladat: egy erényes park-ört találni. Ez az ör egy volt király, aki szomorú tapasztalatok után elmondhatja magáról, hogy már nem irigy, nem iszik bort, nem kapzsi és nem haragos.

E *dsátaka* feladatai némileg emlékeztetnek azokra a feladatokra, amelyeket Aladdin-nak kell megoldania, s amelyeket ez a lámpa szellemeinek segítségével old meg (Schütz, 103). <<70>>

6. *Dsátaka-könyv*: 387. sz. (W. 111)

A Bódhiszatta mint kovács azzal nyeri el egy kovács szép leányának kezét, hogy egy bámulatosan finom tűt készít.

Az elbeszélés kínai verziójában és a szanszkrit *Divjavadána* című gyűjteményben az ötvös tűi a vízen úsznak.

7. *Dsátaka-könyv*: 546. sz. *Mahá-Ummagga-dsátaka* (W. 111-113 és Meyer, *Dasák* 96-103)

Ez a darab valóságos fókuszja az okosságról és ügyességről szóló történeteknek, igazi népkönyv, egész regény – számtalan betoldott anekdotával, talánnyal és elbeszéléssel. De a buddhizmushoz semmi köze nincs. (W. 113)

A regény hőse Mahószadha (a Bódhiszatta), aki már gyermekkorában csodálatos bölcsesség bizonyítékait adja, jelesül okos bírónak bizonyul. Mikor két ember emel igényt egy marhára, Mahószadha megtudakolja, hogy mivel etették a marhát, a marhának beadott hánytatóval aztán eldönti a kérdést, hogy ki a marha igazi gazdája. – Mikor két nő emel igényt egy nyakláncra, Mahószadha megkérdi, hogy miféle illatszert használnak, erre vízbe téteti a láncot, s egy illatszer-szakértővel eldöntteti, hogy milyen illatú a víz. – Mikor két nő (egy emberi <<71>> nő és egy női kobold) egy gyermekre emel igényt, Mahószadha egészen Salamon módjára dönti el, hogy ki a vitás gyermek anyja. „A bölcs bíró vonalat húzott a földön s pontosan ennek közepére tette a gyermeket. Aztán elrendelte, hogy a kobold nő a kezeinél, az anyja a lábainál fogja meg, s így szólt: 'Most húzzátok mind a ketten! Aki magához húzza a gyermeket, azé legyen!' A gyermek pedig, akinek fáj a húzás, sírni kezdett. Ez széttépte az anya szívét: eleresztette fiát és sírva állott ott. A bölcs erre megkérdezte az embereket: 'Kinek a szíve lágú a gyermek iránt – az igazi vagy a hamis anyáé?' 'Az igazi anyáé, ó bölcs!' felelték az emberek. Az anya megkapta a gyermeket s a bírót magasztalva távozott.’”³⁶ <<72>>

Más alkalommal egy rudat tesz a vízbe, s abból, hogy hol van a súlyosabb vége, meghatározza, hogy hol volt a gyökere, hol a koronája annak az élőfának, amelyből a rúd készült. Modern antropológusként a koponyavarratok alapján megkülönbözteti egy

36 A történet szemlátomást ugyanaz, mint a Bibliából ismeretes salamoni ítélet. (I. Kor. 3,16-28) A két elbeszélés nem lehet független egymástól: vagy az indek vették a zsidóktól, vagy a zsidók az indektől. A vélemények megoszlanak, de a héber elbeszélés primitívebb, s valószínűleg régiebb is (Garbe, *Indien und das Christentum*, 27-29). A kérdés irodalmát adja Winternitz (*Gesch. der ind. Litt.* 112)

férfi koponyáját egy női koponyától. Hím és nőstény kígyókat is meg tud egymástól különböztetni. A király egyszer azt kívánja, hogy küldjenek neki egy olyan fehér bikát, amelynek szarvai vannak a lábain s púpja van a fején, s amely három hangjegyű hangot hallat. Csak Mahószadha találja ki, hogy a király egy fehér kakast kíván. A király homokból való hintakötelet akar. Mahószadha hajlandó ilyet csinálni, csak mintát kér a régi homok-kötéltől, hogy épp oly vastagra és hosszúra csinálja. Érti az állatok, pl. egy kaméleon, beszédét is. Okossága folytán ifjúvá serdülve a király egyik minisztere lesz.

Most a király meg akarja házasítani, de Mahószadha maga akar magának feleséget keresni – egy hozzávaló szép, okos, ügyes és erényes leányt. Szabónak öltözve szabó-szerszámokkal felszerelve fölkerelkedik, s egy falu felé mentében egy igen szép leánnyal találkozik, egy elszegényedett céhmester leányával, aki éppen ételt visz a környéken szántogató atyjának. <<73>>

A Bódhiszatta első pillantásra megszereti, s a leány okosságának kipróbálására szó nélkül ökölbe szorítja kezét – amivel azt akarja megtudni, vajon van-e férje. A leány, akinek szintén tetszik a Bódhiszatta, megérti a néma kérdést, tenyerét mutatja neki.³⁷ Mikor aztán egymáshoz érnek, a Bódhiszatta a leány nevét kérdezi. A leány azt feleli: annak nevét viseli, ami nincs a múltban, sem a jövőben, sem a jelenben (ami tehát halhatatlan: páli *amara*), amitől a Bódhiszatta kitalálja, hogy e lány neve Amará-dévi. A Bódhiszatta további kérdéseire elmondja, hogy rizsfőzetet visz a legelső istenségnek (=atyjának), aki egyből kettőt csinál (=szánt), még pedig olyan helyen, ahonnan senki nem jó vissza, ha odakerült (=temetőben) s.í.t. Aztán rizsfőzetet kínál neki, még pedig, amint illik, vízzel kiöblített csészében, aztán vizet ad neki, hogy megmossa a kezét. Ezek után a Bódhiszatta szabónak adva ki magát, betér a leány szüleinek házába, néhány napot tölt ott varrogatva, s meggyőződik róla, hogy Amarádévi házias, munkás és türelmes. Erre magával viszi <<74>> a városba, de nem viszi úri házába, hanem egy egyszerű házban helyezi el, s erényének kipróbálására három ízben férfiakat küld hozzá 1000 darab arannyal. Amarádévi ezt a próbát fényesen megállja, méltó életpárja lesz a Bódhiszattának, s mint ilyen igen ügyesen és okosan csúffá teszi a reá ácsinkózó és férjére irigykedő miniszterek mesterkedéseit.

A Bódhiszatta aztán külső ellenség elleni harcokban mint okos politikai tanácsadó is kimutatja ügyességét, s végül nagyszerű építésznek bizonyul: egy alagutat épít, amelynek leírása a legművészebb barlang-építményekre (pl. az adsantá-i barlang-templomokra) emlékeztet.

37 Egy olasz helységben a férjes nők csukott, a férjetlenek nyitott kezet vislenc a hajukban (Meyer, *Dasák.* 98).

E *dsátaka* egy jelenete ábrázolva van a bharhut-i *sztúpán* (Cunningham, pl. xxv. 9 = Andersen, 122).

A darabnak érintkező-pontjai vannak az *Ezeregyéj*-beli Ahikár (Hajkár, Hejkár) történeteivel.

[*Dsátaka*-könyv: 150. sz. (Schütz, 90) – Át a 65. lapra!]

Egy varázslással életre keltett tigris megöli feltámasztóját. – morál: mit ér a tudás okosság nélkül?! Párhuzam: *Pancsat*. V. 4. (én.)] <<75>>

IV. csoport: Kalandos és regényes történetek

IV. a. Rabló históriák

A *Dsátakák* könyvében igen sok elbeszélésben szerepelnek rablók, csavargók, kockajátékosok, kurtizánok s hasonló népség, olykor (*Dsátaka*-könyv: 279. és 318. sz.) a Bódhiszatta is útonálló. E történetek igen laza vagy éppen semmiféle kapcsolatban nincsenek a buddhizmussal, de művelődéstörténeti szempontból igen érdekesek.

1. *Dsátaka*-könyv: 318. sz. (Meyer, *Dasák* 23-26)

„Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Benáreszban, a Bódhiszatta egy földbirtokos házában rabló-csillagállás alatt született, s fölserdülve rablásból élt. Híres lett a világon, hős, erős, mint egy elefánt, senki sem tudta elfogni.” Egyszer azonban mégis kézre került, s a király elrendelte, hogy végezzék ki. Mikor a vesztőhelyre vezették, egy Számá nevű dúsgazdag hetéra, a király kegyencnöje, megpillantotta ablakából a Bódhiszattát, látta, hogy „jótermetű, kedves, rendkívül szép, valóságos isten”, s 1000 darab aranyat ígért a város rendőrfőnökének, hogy engedje szabadon az elítéltet, aki az ő fitestvére. A rendőrfőnök azt üzeni neki, hogy ha egy más valakit kaphat a kivégeztetésre, akkor elküldheti neki a Bódhiszattát. A kurtizán erre ráveszi egy imádóját, hogy <<76>> vigye

el a rendőrfőnöknek az 1000 aranyat állítólagos fivére kiszabadítására. A rendőrfőnök aztán elfogatta ezt az embert, s az éj homályában kivégeztette, a Bódhiszattát pedig csukott kocsiban a kurtizán házába vitette.

Ettől fogva Számá senkitől sem fogadott el többé ajándékot, s csak a Bódhiszattával élt. De a Bódhiszatta egy idő múlva ráunt. Erre csukott kocsiban egy parkba ment vele, itt még egyszer utoljára mulatott vele, aztán egy bokorba húzta s itt oly hevesen szorította magához, hogy a hetéra elájult, aztán továbbállott a hetéra ékszereivel. A hetéra kerestetni kezdte, s megüzente neki, hogy jöjjön nyugodtan vissza: ő nem halt meg. De a Bódhiszatta nem hajlott rá. A hetéra aztán abban keresett vigasztalást, hogy szorgalommal folytatta régi mesterségét.

2. *Dsátaka-könyv: 279. sz. (Meyer, *Daśak* 20)*

„Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Benáreszban, a Bódhiszatta Kászi ország egy falvában egy családban született újra, s mikor fölserdült, nem földműveléssel, kereskedéssel s hasonló dolgokkal foglalkozott, hanem 500 rablót gyűjtött össze, főnökükké lett s úgy tartotta fenn magát, hogy lesbe állott, éjjel betört” stb. <<77>>

3. *Dsátaka-könyv: 419. sz. (Meyer, *Daśak* 26-27)*

Oly történet, mint a 318. sz (p. 75), de a rabló itt nem a Bódhiszatta. A rabló itt Szalaszá hetérát egy hegy tetejére vezeti s aztán hidegvérűen kijelenti neki, hogy le fogja taszítani a mélységbe. A hetéra emlékezteti a rablót a tőle kapott jókra; mikor nem ér célt, csak azt az egyet kéri tőle, hogy engedje meg, hogy még egyszer utoljára megölelje és (ind szokás szerint: tisztelete jeléül) körüljárja őt. Mikor aztán a rabló háta mögött van, letaszítja a mélységbe. A Bódhiszatta mint hegyi istenség dicséri a hetéra okosságát.

4. *Dsátaka-könyv: 48. sz. *Védabbha-dsátaka* (Andersen, 32)*

Hajdanában, mikor Brahmadata király uralkodott Benáreszban, egy *bráhmana* egy faluban ismerte a *Védabbha* nevű varázsmondást, amely tudvalevőleg megbecsülhetetlenül becses: „ha ugyanis az ember a csillagzatok bizonyos együttállása alkalmával az égre felpillantva elmondja ezt a varázsmondást, akkor hétféle drágaságból (aranyból, ezüstből és drágakövekből) álló eső esik az égből.” Abban az időben a Bódhiszatta ennek a *bráhmaná*-nak a tanítványa volt. <<78>>

Ez a *bráhmana* egyszer utazás közben tanítványával, a Bódhiszattával együtt „500 pénzért (= váltságdíjért) küldő” (*pészanaka*) rabló hatalmába esett. A rablók a Bódhiszattát elküldték a váltságdíjért, a papok ott fogták. A Bódhiszatta figyelmeztette a papot, hogy ha a kincsesőzésre kedvező csillagzat-együttállás bekövetkezik, ne esőztesse a kincset, hanem várja be az ő visszaérkezését. A pap azonban nem akart várni s kincset esőztetett a rablóknak. Ezek aztán útra keltek, a pap pedig nyomon követte őket. Az 500 rabló aztán más 500 rabló hatalmába esett. Amazok azt mondták emezeknek, hogy az utánuk jövő pap nekik is tudna kincset esőztetni, mire tovább mehettek kincseikkel. A később érkezett rablók most elővették a papot, s mikor ez azt mondta, hogy csak egy év múlva tud nekik is kincset esőztetni, széthasították, majd az elbocsátott rablók után iramodtak, ezeket is levágták s elvették kincseiket, aztán a kincsen összeveszve két pártra szakadtak, amelyek egy-egy ember kivételével mind lekaszabolták egymást. Az életben maradt két ember magához vette a kincseket s egy falu közelében a bozótba rejtette. Az egyik a kincs mellett maradt, a másik pedig a faluba ment ételt hozni. Mindegyik irigyelte a másiktól a kincs felét, mindegyik elhatározta, hogy elteszi a másikat láb alól. Az ételhez, miután evett az ételből, a többbit <<79>> megmérgezte s a kincsőrző elé tette. Emez széthasította társát kardjával, aztán a mérgezett ételtől maga is a hely színén maradt.

A Bódhiszatta néhány nap múlva³⁸ visszatért s nem találva mesterét, csak a szanaszét heverő drágaköveket, fölfödítő útra indult. Csakhamar feltalálta mestere tetemét, amelyet eltemetett, aztán a rablók holttesteit és a kincseket. Levonva a történet tanulságát haza vitte a kincseket, alamizsnálkodott s érdemhezó cselekedeteket művelt, végül az égbe jutott.

Ábrázolás: Grünwedel, *Glasuren von Pagan*

A Bódhiszatta fölfedező útjához v.ö. Kipling „Az ankus” című elbeszélését!³⁹

5. *Dsátaka*-könyv: 289. sz. (Meyer, 29-30)

A Bódhiszatta mint fiatal király egy éjjel (Hárún ar-Rasíd módjára) álruhában bolyong fővárosa (Benárez) uccáin s rablókkal találkozik, akik egy pálinkamérésben iddogáltak s egy korsó pálinkával hazafelé tartanak. Mikor az álruhás királyt meglátják, ráripakodnak, elverik, felsőruháját elveszik, vele vitetik korsójukat s fenyegetőzve magukkal viszik, végül könyörgésére szabadon bocsátják. <<80>>

38 Ez a szó eredetileg hiányzik a szövegből (*a szerk.*)

39 Kipling, R. The King’s Ankus. *St. Nicholas Magazine*, 1895. (*a szerk.*)

6. *Dsátaka*-könyv: 454. sz.⁴⁰ (v.ö. Schütz, 98-99)⁴¹

Egy királyleány, akit két fitestvére egy jövendölés miatt egy toronyba zárva tart (*cf.* Danaé!), egy hozzája behatoló ifjútól egy leányt és tíz fiút hoz a világra. A fiúk fölserdülve lovagias útonállók lesznek. A trónjukat féltő nagybátyák becsalogatják őket a városba, hogy két mester-birkózóval mérkőzzenek. A fiúk megölik a birkózókat s két nagybátyjukat, aztán diadallal járnak be Indiát. Egy várost sokáig nem tudnak elfoglalni. Ez a város ugyanis egy számaralakú démon őrizete alatt áll, aki ellenség közeledésére elordítja magát, mire az egész város a levegőbe emelkedik s egy távoli szigetre röpül. A fitestvérek a démon segítségéhez folyamodnak. A démon szerződésileg köteles ugyan a várost figyelmeztetni, de azt a tanácsot adja az ostromlóknak, hogy erősítsék meg a várost láncokkal földbe ásott vasgerendákhoz és ekékhez. Ez meg is történik, mire a város nem tud többé elröpdülni s a fivérek hatalmába kerül. Később, India elfoglalása után, a fivérek mind elvesznek, csak nőtestvérük marad életben. <<81>>

IV. b. Szerelmes történetek (rossz asszonyok)

Az ind érzékiség izzó atmoszférájában a szerelem kimeríthetetlen téma s ehhez képest a világtól elfordult aszkéták szemében a nő mint ilyen a megváltás legveszedelmesebb ellensége. Lépten-nyomon van szó férfiakról, akiket a női bájak elvontak a jámbor élettől. A *dsátakák* szerelmes történetei ezért rendszeren rossz véget érnek vagy lemondással s ennek dicsőítésével végződnek. De sokkal nagyobb ama történetek száma, amelyeknek témája a nők rosszasága, álnoksága és hűtlensége. Hébe-hóba egy-egy nemes és hűséges nő is akad a *dsátakák*ban, mint pl. Amará-dévi (73-74. l.), de általában a *dsátakák*ban szereplő nők körmönfont ravaszság és feneketlen erkölcsi romlottság tekintetében egy hajszálnyira sem maradnak Boccaccio asszonyai mögött. Mindig új meg új, részben felette raffinált történetekben vég nélkül van variálva és bizonyítva az a tézis, hogy minden asszony odaadja magát, ha alkalma van rá. Ilyen történetek mindig igen kedveltek voltak Indiában, s mivel könnyen voltak „buddhizálhatók” s buddhisztikus prédikációkba fölvehetők, a szerzetesek kapva kaptak rajtuk, mert ezekkel is bizonyíthatták, hogy a nő csupa romlás és veszedelem, hogy <<82>> tehát őrizkedni kell tőle, mint a tűztől. Ily történetekből egész ciklus van a 61-66. sz. *dsátakák*ban, s az 536. sz. *dsátaká*ban hasonló témájú elbeszélések és mondások egész gyűjteménye van egy keretben egyesítve.

40 A szám: Schütz, 98! de biztosan rossz, mert ez a szám egy vigasztaló történet száma, l. V. b.

41 A 454. szám kétszer szerepel a kéziratban, itt és a 100. oldalon. Ez a toronyba zárt királyleány történet amúgy a 454. narratíva része. (*a szerk.*)

1. *Dsátaka-könyv: 193. sz. (Meyer, *Daśak* 87-92)*

Paduma-kumára („Lótusz-királyfi”, a Bódhiszatta), és hat fitestvére atyjuk kívánságára (aki trónját és életét félti tőlük), feleségeikkel együtt világgá mennek. Egy vadonban annyira éheznek, hogy elhatározzák, hogy egymásután megölik és megeszik az asszonyokat. Hat nap alatt megölik és megeszik a királyfi fivéreinek feleségeit. Paduma-kumára azonban a neki és feleségének kijáró két részből egyet mindig félretett, a hetedik napon aztán, mikor az ő feleségére került volna a sor, előadta a félretett adagot, öccseinek adta s az éj beálltával elmenekült a feleségével. Egy idő múlva a fáradt asszonyt a hátán vitte tovább, s hajnalban, mikor az asszony megszomjazott, víz hiányában törével megsebezte a maga jobb térdét s véréből adott neki inni. Végre a Gangá folyóhoz értek s ott aztán letelepedtek.

Egy napon egy csónak úszott lefelé a Gangán. A csónakban egy a király parancsára megcsónkított (fületlen, orratlan, kezetlen <<83>> és lábatlan) rabló nyöszörgött. A Bódhiszatta kihozta, gondosan ápolta s amennyire lehetett meggyógyította. Felesége, aki eleinte undorodott a rablótól, egy idő múlva beleszeretett s elhatározta, hogy férjét elteszi láb alól. E végből azzal az ürüggyel, hogy szerencsés megmenekülésükért áldozatot akar bemutatni a hegyi istenségnek, egy hegy csúcsára csalta s innen a mélységbe lökte. A Bódhiszatta azonban estében egy a hegyoldalból kinőtt fügefá törzsére került s néhány napig e fa gyümölcséből élt, még nem egy hatalmas gyík barátságot kötött vele s hátán lehozta a hegyről. A Bódhiszatta aztán egy ideig egy faluban élt, majd atyja halála után visszatért Benáresz városába s mint igazságos és jó király uralkodott.

Gonosz felesége ezalatt hátára ültette a nyomorékot s azt állítva, hogy ez a férje, koldulni járt vele. Az emberek figyelmeztették a király jótékonyságára, s kosarat adtak neki, hogy a nyomorékot ebben vihesse a hátán. Az asszony Benáreszba ment a nyomorékkal s itt a király alamizsnaosztogató körben fölismerte. „Mind hazugok az asszonyok, meg kellene ölni őket”, mondja s le akarja vágatni felesége orrát és füleit, de aztán beéri azzal, hogy szeretőjével együtt száműzi.

Párhuzamok: *Pancsat*. IV. 13 (én). *Kathászarit-szágara* (Meyer p. 89. Note) <<84>>

2. *Dsátaka-könyv: 386. sz. Kharaputta-dsátaka* (Andersen, 52)

Hajdanában mikor Szénaka király uralkodott Benáreszban, a Bódhiszatta Szakka isten alakjában született újra. Abban az időben egy kígyó-király jó barátságban volt Szénaka királlyal s egy varázsmondást közölt vele, amelynek segítségével az állatok nyelvét meg

lehetett érteni, de figyelmeztette, hogy senkivel se közölje a mondást, különben meg kell halnia.

Egy napon a király hangyák és legyek beszélgetése hallatára több ízben elnevette magát. Mikor a királyné megtudja, hogy miért nevetett, azt kívánja, hogy közölje vele a varázsmondást, bár tudja, hogy ez a király életébe kerülne. A király végül enged neki s egyidejűleg előkészül a halálra. Szakka isten a király élete megmentésére bakkecske alakjában a király kocsija elé áll, szóváltásba ered a lovak egyikével, hamarosan összevesz vele, „szamár fiának” (*khara-putta*) és ostobának nevezi s hozzáteszi, hogy a gazdája még ostobább, mert ostobaság kedvesünk szeszélyének feláldozni életünket, végül felfedve kilétét azt ajánlja a királynak, hogy veréssel hozza észre feleségét. A király erre közli nejével, hogy ha tudni akarja a mondást, előbb 100 ostorcsapást kell elviselnie. A királyné beleegyezik, mire két szolga a király parancsára jobbról-balról ostorozni kezdi a hátát. A királyné néhány csapás után nem akar tudni a mondásról, de a király tovább vereti, aztán eltaszítja magától.

Párhuzamok: „*Ezeregyjé*” és a *Gesta Romanorum* (W. 105. Note 1) <<85>>

3. *Dsátaka*-könyv: 360. sz. *Szusszondí-dsátaka* (Andersen, 19)

Hajdanában Tamba király uralkodott Benáreszban, akinek egy Szusszondí nevű csodaszép neje volt. Akkoriban a Bódhiszatta egy *szupanna* (garuda-madár-istenség) méhében született újra. Egy szigeten lakott, amelynek neve ma Nága-dípa, „akkoriban” Szérumadípa,⁴² s szép fiatal *bráhmana* alakjában Báránausziba szokott menni a királlyal kockázni. Egy nap megszőktette a királynét, de azután is eljárt a királyhoz kockázni. A király egy Szagga nevű énekessel kerestetni kezdte a nejét. Az énekes hajótörést szenvedett (50. l.) s egy szál deszkán eljutott a sziget partjára. A királyné meglátta, a palotába vitte, elrejtette, s valahányszor a Bódhiszatta kockázni ment, szeretkezett vele. Másfél hónap múlva, mikor kereskedők érkeztek a szigetre, hajójukon visszatért a királyhoz, aki éppen kockázott a Bódhiszattával, s elmondta, hogy feltalálta a királynét és élvezte a kegyeit. A Bódhiszatta nagyon restelli, hogy garuda létére se tudta ezt a „könnyűvérű” nőt megőrizni, visszahozza őt a királyhoz és többé nem tér vissza.

Varians: 327. sz. *Kákáti-dsátaka* (Andersen, 118) <<86>>

42 V.ö. Serendiva (Ammianus Marcellinus), Szerendib (az araboknál), Σιελεδιβα (*Periplus*) , cf. ói. Szinhala = prákrit Szihala, miből az újabb Szélan port. ortográfiával Ceylon (Kiepert 42).

4. *Dsátaka-könyv: 62. sz. Andhabhúta-dsátaka* (Andersen, 48)

Hajdanában, mikor Brahmadata Bárañaszí városában uralkodott, a Bódhiszatta a király feleségének méhében született újra, s anyja halála után uralomra jutva igazságosan uralkodott. Minden nap kockázni szokott házi papjával s minden kockavetésnél ezt a szerencsehozó verset énekelte:

„Minden folyó görbén folyik, minden erdő fákból áll.
Minden nő rossz és elbukik, mihelyt szeretőt talál.”

Ily módon a király folyton nyert, a pap folyton veszített. A pap erre elhatározta, hogy egy leánygyermeket szerez, aki születésétől fogva nem látott férfit, s házában nevelte, és zár alatt tartja. Ameddig a leány föl nem serdült, nem kockázott, aztán megint játszani kezdett a királlyal. Mikor a király elénekelte a verset: „Minden nő rossz és elbukik”, a pap hozzátette: „Csak egy nem: az én leánykám.” Ily módon a pap folyton nyert, a király folyton veszített. A király rájött a dolog nyitjára, s egy gazfickót bérelt föl a leány elcsábítására. A gazfickó erre illatszerüzletet nyitott, s elhitette a pap öreg cselédjével, hogy ő (a cseléd) az ő édesanyja. Miután ezzel levette a lábáról, elhitette vele, halálosan szerelmes a pap leánykájába. <<87>> Az öreg cseléd vélt fia életének megmentésére a leány beleegyezésével egy virágkosárban becsempészte a gazfickót a papnak két emeletes és két kapus, asszonyi örök felügyelete alatt álló házába, s a leány elbűjtatta. Miután a gazfickó néhány napig szeretkezett a leánnyal, eltávozása előtt még azt a kívánságát fejezte ki a leány előtt, hogy szeretné fejbe ütni a papot. A leány erre felkérte a *bráhmanát*, hogy pengesse a lantot az ő táncához, s egyúttal azzal az ürügyel, hogy szegényli magát, elvitte táncolni, egy kendővel bekötötte a szemeit. Miután a leány egy ideig táncolt, arra kérte a papot, hogy engedje meg neki, hogy a fejére üssön. Mikor a pap ebbe is beleegyezett, a gazfickó a pap háta mögé lopózva úgy fejbe lökte könyökével, hogy a pap szemei majd kiugrottak, s daganat támadt a fején. Ezek után az öreg cseléd megint virágkosárba bűjtatta a gazfickót, s kivitte a pap házából. A gazfickó aztán jelentést tett a királynak a történekről. Ezek után a király kockázni hívta a papot, s rendes versét elénekelve folyton nyert, a pap folyton veszített. Aztán közli a csodálkozó pappal, hogy lánykája rászedte, s fejbe üttette szeretőjével, s levonja a tanulságot: „A nőt már az anyja méhében sem lehet megőrizni, nincs nő, aki beérné egy férfivel.” <<88>> A pap otthon szemére lobbantja a leánynak a történeteket. A leány körömszakadtig tagad, s kész ünnepélyesen megesküdni rá, hogy a papon kívül nincs férfi, akinek a keze hozzá nyúlt, sőt, esküje megerősítésére hajlandó magát tűzpróbának

is alávetni. Aztán megüzeni a szeretőjének, hogy mikor a tűzbe fog menni, érintse meg a kezét. Majd a máglya előtt állva ünnepélyesen kijelenti: „*Bráhmana!* Nincsen férfi rajtad kívül, akinek a keze engem érintett. Amilyen igaz ez, úgy ne égessen meg engem a tűz!” Ebben a pillanatban a gazfickó elótolakodva a tömegből, kezénél fogva visszatartja a leányt. A leány most kijelenti, hogy ezek után most már nem mehet a tűzbe. De a pap átlát a szitán és eltaszítja a leányt.

Ábrázolás: a bharhut-i *sztúpán* (Cunningham, pl. xxvi. fig. 8)

Párhuzamok 1) Fachreddin, *Víz u Rámín*. Boccaccio: A szerelmes öreg bíró, fiatal neje és a deli rablófőnök. 2) a meghamisított istenítélet: Gottfried von Strassburg, *Tristan und Isolde*. Straparola, *Tredici piacevoli notti* (Forke, 27). <<89>>

5. *Dsátaka-könyv*: 436. sz. (Schütz, 95-96)

Egy démon a tőle elrabolt szép nőt egy szekrénybe teszi, a szekrényt pedig elnyeli, s mindig magával hordozza. Egyszer elmulasztja az öröködést. Erre egy fiatal varázsló a levegőből lerepülve bemegy a nőhöz a szekrénybe, amelyet magukra csuknak. A démon aztán megint lenyeli a szekrényt. Egy vezeklő (a Bódhiszatta) találkozik vele, s a helyzetet átlátva tréfásan így szólítja meg: „Legyetek üdvözölve mind a hárman”. A démon erre kiokádja a szekrényt. A varázsló a levegőbe emelkedik a szekrényből. A démon kijózanodik szerelméből.

Párhuzam: az *Ezeregyéj* bevezetésében (Schütz, 96)

6. *Dsátaka-könyv*: 106. sz. (Schütz, 95)

Egy férfi annyi mindenféle megbízást kap kedvesétől, hogy végül kiábrándul nagy szerelméből.

Egyes szerelmes történetek nem végződnek kiábrándulással:

7. *Dsátaka-könyv*: 458. sz. (Schütz, 95)

Egy király (Bódhiszatta) és neje megfogadják, hogy a holtuk után későbbi létformákban is hűségesek lesznek egymáshoz. <<90>>

8. *Dsátaka-könyv*: 353. sz. (Oldenberg, 127)

Egy vak király haldokolva feleségére gondol, akit nem láthat többé: „Meghalok, kedves, anélkül, hogy láthatnálak. Téged nem látni keservesebb, mint meghalni.”

9. *Dsátaka-könyv*: 147. sz. (Schütz, 95)

Egy elfogott rabló a karóba húzatas szörnyű fájdalmai között is csak arra gondol, hogy nem hozhatja el hón szeretett feleségének azt, amit az ő kedvéért el akart rabolni.

10. *Dsátaka-könyv*: 216. sz. (Schütz, 94)

Egy hálóba került hal, akit éppen fel akarnak nyársalni és meg akarnak sütni, csak azon kesereg, hogy szeretett felesége hűtlenségnek fogja tartani, ha nem tér vissza hozzá. Megindító panasa hallatára a véletlenül oda érkező Bódhiszatta ráveszi a halászokat, hogy eresszék el a kesergő szerelmeit. <<91>>

V. csoport: Erkölcös elbeszélések

Az erkölcstelen történetek a belőlük levont tanulságok folytán átmenetet képeznek az erkölcös történetekhez. Tisztán morális tendenciájú darabok is szép számmal vannak a *Dsátakák* könyvében.

1. *Dsátaka-könyv*: 527. sz. (W. 114)

Egy fejedelem halálosan beleszeret egy csodaszép nőbe, de megtudván, hogy a nő az ő vezérének felesége, nem közeledik hozzá s a szerelem minden kínját szenved. A vezér, bár szintén nagyon szereti nejét, a király búskomorsága láttára hajlandó volna nejét neki átengedni. De a király nem akar bűnt elkövetni. A két férfi kitűnő, a *dsátakák*ban szokot-

lanul drámai párbeszédben vetekedik egymással nemeslelkűségben. Végül az erény győz: a király lemond.

Párhuzam: *Kathá-szarit-szágara* (III. k. 15. fej. 3.: Wesselski, p. 193. Én)⁴³

2. *Dsátaka-könyv: 446. sz. (Schütz, 93-94)*

Egy hálátlan ember neje kívánságára meg akarja ölni öreg atyját. Fia, nagyatyja megmen-tésére, úgy tesz, mintha sírt ásna atyjának arra az időre, mikor az megöregszik.

Párhuzam: Egy német elbeszélés (Schütz, 94) <<92>>

3. *Dsátaka-könyv: 484. sz. (W. 115)*

Egy bölcs papagály (a Bódhiszatta) nem csak jóllakik a rizsföldön, hanem csőrében visz magával rizst, s arra a kérdésre, hogy miért teszi ezt, így felel: „Adósságot törleszték, kölcsönt adok, kincset helyezek letétbe.” – amivel azt akarja mondani, hogy eltartja öreg szüleit, táplálja gyermekeit, s gyöngé madaraknak enni ad.

Állatmese a morál szolgálatában! (én) *ide 8) ex p. 93!*

4. *Dsátaka-könyv: 83. sz. (Meyer, *Daśak.* 32-34)*

Anátha-piṇḍika (Buddha személyes híve, jótékonyágáról híres nagykereskedő) egy Kálakaṇṇi („szerencsétlenség”, „átok”) nevű tönkrement gyermekkori barátjára bízta ügyei vezetését. Többi barátai iparkodtak őt rávenni, hogy ne tartson magánál ily szerencsétlen nevű embert. De Anátha-piṇḍika nem hallgatott rájuk: „A név csak megjelölés, bölcsék nem adnak rá, pusztá szó miatt nem szabad babonásnak lenni.” Egyszer aztán Anátha-piṇḍika távollétében éjjel rablók akartak nála betörni. Az egymagában őrködő Kálakaṇṇi kiabálni kezd: „Fújd meg a kürtöt! Verd a dobot!” A rablók abban a hiszemben, hogy sokad magával őrködik, eliszkolnak. Másnap az emberek dicsérik Kálakaṇṇit okosságáért, s jelentik a dolgot a céhmesternek. Ez levonja a tanulságot: „A név mellékes, a jó szív a fő dolog.” <<93>>

43 Albert Wesselski. *Somadewas Kathasaritsagara oder Ozean der Märchenströme*. Berlin, 1914. (a szerk.)

5. *Dsátaka-könyv: 370. sz. (Schütz, 89)*

Egy hatalmasan elburjázó banjanfa (*nigródha*, *Ficus indica*) elpusztít egy óriási fát.

Igy harapózik el a rossz is és előli a jót. (? Én)

6. *Dsátaka-könyv: 503. sz. (Schütz, 96)*

Két fiatal papagály közül az egyik rablóknál, a másik bölcs remetéknél nevelkedik, s ennek megfelelő jellemű lesz.

Morál: a rossz társaság elrontja, a jó megjavítja az erkölcsöket.

7. *Dsátaka-könyv: 174. sz. (Schütz, 88)*

Egy majom illetlenül (? *unflätig*) viselkedik jótévőjével szemben.

Morál: rosszakkal ne érintkezzél!

8. *Dsátaka-könyv: 388. sz. (Old. 112) – Át ad p. 92!*

Egy disznó, Kisorrú, azon a ponton van, hogy leöljék, és sorsát nem viseli kellő megadás-sal. Bátya, Nagyorrú (a Bódhiszatta?) „édes hangon és buddha-szerű kellemmel” oktatja: merüljön meg a hit tavának tiszta vizében, s mossa le benne minden bűnét.

Állatmese triviális erényprédikáció szolgálatában! <<94>>

9. *Dsátaka-könyv: 190. sz. Szilániszansza-dsátaka* („the blessings of virtue”) (Andersen, 28)

Buddhának egy jámbor tanítványa egy napon a mesterhez akart menni, s egy folyó part-jára ért. A révész távollétében Buddhába helyezett bizalommal elmélyedve belement a folyóba, s a víz színén haladt. A folyó közepére érve a víz hullámozása folytán föleszmélt

elmélyüléséből, s megingott hitében, mire merülni kezdett. De aztán újra megerősítette a hitét, s szerencsésen átjött a vízen Buddhához. A mester aztán e történet megvilágítására a következő elmúlt történetet (p. 9) mondta el:

Kasszapa buddhasága idejében egy nemesi (világi) tanítvány egy borbélyal (tehát egy egészen alacsony kasztú emberrel) hajóra ült, s a hetedik napon hajótörést szenvedett vele, de egy szál deszkán kijutott vele egy sziget partjára. Itt a nemes egy a szigeten élő kígyókirály testét elmélkedése erejével hajóvá változtatta, amelyet megtöltött kincsekkel, s a tenger szelleme vállalkozott a hajó vezetésére. Amikor a tenger szelleme az erény és az érdem nélkül való, alacsony kasztú borbélyt nem akarta beengedni a hajóba, a nemesi tanítvány minden érdemét átengedte a borbélynak. A szellem aztán mind a kettejüket Báraņaszi városába szállította, s végül levonta a tanulságot: <<95>>

„Társalogjatok a jókkal! Barátkozzatok a jókkal!
Mert a jóknak barátsága megmenthet még egy borbélyt is.”

A Mester aztán „összekapcsolta” (p. 9) a *dsátakát*: a kígyókirály Száriputta (Buddha kedves tanítványa) volt, a tenger szelleme pedig ő maga.

Párhuzamok: *Dsátaka-könyv*: 442. sz. (l. alább!) *Avadána-sataka* II. sz.

„The shipwrecked sailor”: Flinders Petrie, *Egyptian Tales* I.⁴⁴

Evangéliumi párhuzam: Péter tengeren járása (Máté 14, 25-32)

V.ö. Winternitz, *Gesch. d. ind. Litt.* II. 282. Garbe, *Indien und das Christentum*, 56-57

10. *Dsátaka-könyv*: 442. sz. (Schütz, 119)

Az előbbi *dsátaka* variánsa. A Bódhiszatta itt is hajótörést szenved, s két napig hanykódik a tengeren szolgáljával. Egy istennő a Bódhiszattának jó cselekedetei, főleg egy kolduló baráthoz való jósága miatt mind a kettőjüket megmenti. <<96>>

11. *Dsátaka-könyv*: 151. sz. *Rádsóváda-dsátaka* („királyi intelem, vagy tanítás”) (Andersen, 42)

Brahmadatta király (a Bódhiszatta) oly igazságosan uralkodott, hogy az ő idejében a pörök egészen megszűntek. Szerette volna tudni, miféle hibái vannak még, hogy ezeket is elhagy-

44 W.M. Flinders Petrie. *Egyptian Tales. Translated from the Papyri*. London, 1895: 81-96. (a szerk.)

hassa, s evégből folyton keres olyan embereket, akik a hibáját megmondják. Keres, de nem talál sem a házbeliek közt, sem a szomszédok közt, sem a városban, sem a külvárosban.

Erre kocsira ül egy kocsis társaságában, s a vidéken kutat, majd a határszéli vidékeken, de mindenütt csak a maga dicséretét hallja. Most visszaindul a fővárosba. Útközben Mallika királlyal találkozik, aki ugyanabban a járásban van, mint ő. A találkozás helyszíne a mélyút, ahol két kocsi nem fér el egymás mellett. Egyik kocsi sem akar kitérni a másiktól. Erre Brahmadata kocsisa megkérdi a másiktól, hogy milyen idős az ura, majd országának kiterjedése, hadereje, vagyona, dicsősége, kasztja, törzse és családja felől kérdezősködik. Mikor kitűnik, hogy Mallika király is épp oly idős, hatalmas, stb., megkérdi, hogy miféle erénye van Mallikának. Mallika kocsisa azt feleli, hogy az ő ura jóért jóval, rosszért rosszal fizet. Brahmadata kocsisa avval vág vissza, hogy az ő ura rosszért is jóval fizet. Erre Mallika és kocsisa félreállnak az útból, s Brahmadata abban a „királyi intelemben” (*rádsóváda*) részesíti Mallikát, hogy legyen olyan, mint ő, amit ez meg is fogad.

Párhuzam: *Kalevala*, 3. rúnó <<97>>

12. *Dsátaka*-könyv: 18. sz. *Matakabhatta dsátaka* (Andersen, 16)

Hajdanában, mikor Brahmadata uralkodott Báraņaszi városában, egy *bráhmaņa* egy kost akart bemutatni halotti áldozatul (*mataka-bhatta*). Miközben tanítványai mosogatták és fölékítik a kost, az elnevette magát, majd sírva fakadt. A pap kérdésére aztán elmondja, hogy korábbi létformái egyikében ő is *bráhmaņa* volt, s egy kost mutattak be halotti áldozatul, ezért egy híján 500 újraszületése folyamán újra, meg újra levágták a fejét, mostani léte az ő ötszázadik újraszületése, ő tehát annak tudatában nevetett, hogy ma utoljára vágják le a fejét, sírni pedig azért sírt, mert a *bráhmaņa* az ő megöléséért 500 újraszületés folyamán újra meg újra el fogja szenvedni a fejlevágás fájalmát. A *bráhmaņa* erre megkegyelmez a kosnak, de az megmarad mellette, hogy még egyszer el fogja veszíteni a fejét. S csakugyan, miközben a pappal együtt menve egy szikla közelében álló cserjéről leveleket akart enni, mennykő ütött a sziklába, s egy leváló szikladarab leszelte a kos fejét. Most a Bódhiszatta, mint fa istenség a következő tant hirdeti:

„Ha egy élőlény megtudja, hogy szenvedés a létezés,
élőlényt nem öl meg többé. Mert aki öl, megbűnhődik.”

A darab (egyúttal) tiltakozás a brahmani állat-áldozat ellen.

Ábrázolás: Grünwedel, *Glasuren von Pagan* <<98>>

13. *Dsátaka-könyv: 162. sz. (Schütz, 94)*

A Tűzistennek egy buzgó híve áldozatot mutat be neki, hogy védje meg őt a tűzvészétől. De buzgalmában igen sok tüzet tápláló anyagot halmoz föl, úgyhogy a láng elhatalmasodik, s porrá hamvasztja házát.

A darab tiltakozás a brahmani tűzkultusz ellen. (Schütz, 94)

[*Át a 65. lapra: Dsátaka-könyv: 148. sz. (Schütz, 91)*]

Négy királyfi még nem ismeri a (nálunk úgynevezett) Júdás-fát. Egy kocsis mind a négyüknek megmutatja a fát, de az egyiknek akkor, mikor bimbózik, a másíknak, mikor levelezik, a harmadíknak, mikor ágazik, a negyedíknak, mikor gyümölcset hoz. Mikor aztán a királyfiak beszélni kezdenek a fáról, az egyik száraz törzshöz hasonlítja, a másík banjan-fához, (*nigródha*, *Ficus-indica*), a harmadík hússzínűnek mondja, a negyedík akácára gondol. A féltudásból eredő vitát atyjuk intézi el.] <<99>>

Az erkölcsös történetek egy speciális faja a vigasztaló történetek (*Trostgeschichten*):

1. *Dsátaka-könyv: 352. sz. Szudsáta-dsátaka*

(ed. Fausbøll! – Baumg. 244. W. 115)

Hajdanában, Brahmadatta király korában, a Bódhiszatta egy jómódú családban született újra, s a Szudsáta nevet kapta. Mikor nagyatyja meghalt, atyja mélységes szomorúságba merült: egy házában emelt földhalom alá tétette a halott csontjait, s napjában háromszor eljárt ide sírni, nem evett, nem ivott. Szudsáta erre egy tehén hullája elé állva fűvel és vízzel kínálja azt. Az emberek azt hiszik, hogy megbolondult, s közlik a dolgot atyjával. A fiáért aggódó apa hozzá siet, s azt mondja neki, hogy bolondság egy tehén hullájával törődni. A fiú így szól: „Itt legalább még megvannak a fej, a lábak, a farkok, a fülek, úgyhogy a tehén végül még föl is állhatna. De nagyatyámnak nincs meg sem a feje, sem a keze, sem a lába. Úgy látszik tehát, hogy te vesztetted el az eszedet, hogy egy földhalom előtt sírsz.” Mire az apa: fiának szavai kioltották fájaldalmát, mint egy veder víz a tüzet.

Morál: Halottakat siratni hiábavaló dolog. Ábrázolás: A bharhuti *sztúpa* egy reliefjén. (Cunningham, pl. 47. fig. 3) <<100>>

2. *Dsátaka-könyv: 454. sz. Ghata-dsátaka* (W. 115. Fries 14)

Kaṇha (a *Mbh.*-beli Kṛṣṇa, Viṣṇu isten inkarnációja) fia halála óta vigasztalhatatlan. Fiútestvére Ghata bolondnak tettei magát, s a város utcáin futkosva, és az égre nézve folyton ezt kiabálja: „Adjatok nekem egy nyulat!” A miniszter jelenti a királynak, hogy fivére megbolondult. Kaṇha kérdésére, hogy mit akar, Ghata folyton csak előbbi szavait ismétli. A király megígéri neki, hogy készíttet számára nyulat aranyból, ezüsből, stb., hogy elhozatja neki az erdő összes nyulát. De Ghata nem földi nyulat akar, hanem a hold-beli nyulat. (NB. Az indek nyulat látnak a hold tányérján) Erre Kaṇha maga is bolondnak tartja fivérét, s kifejti neki, hogy lehetetlent kíván. Kaṇha is lehetetlent kíván, hogy elhunyt fiát vissza akarja kapni. Kaṇha megvigasztalódik.

3. *Dsátaka-könyv: 207. sz. (Schütz, 90-91)*

Egy király folyton siratja elhunyt nejét, s nem akar megválni tetemétől. A Bódhiszatta kifejti neki, hogy neje most egy kis féreg a szemétben, s ebben a létformájában többre becsül egy hozzávaló férget, mostani férjét, mint őt, a hatalmas királyt. A király erre megembereli magát, eltemetteti a holttestet, s újra megházasodik.

4. *Dsátaka-könyv: 461. l. 101. l.*

<<101>>

VI. csoport: Verses mondások

Vannak *dsátakák*, amelyek a prózai kommentártól eltekintve verses erkölcsi és bölcs mondásokból állnak:

1. *Dsátaka-könyv: 461. sz. Daszaratha-dsátaka* (ed. Fausbøll + Baumg. *Rám.* 85)

Ez a jó hosszú *dsátaka* nem voltaképi elbeszélés, hanem (a prózakommentártól eltekintve) vigasztaló mondások gyűjteménye, amelyek valószínűleg egy Ráma-balladából vannak átvéve. Ráma már a róla elnevezett *Rámájana* című eposzban is az ideális erényesség képviselője.

A történetet maga Buddha mondja el, egy világi tanítványa megvigasztalására, aki atyja halálán szomorkodik.

Daszaratha királynak két fia van: Ráma és Lakkhana (= szkrt. Laksmaṇa), s egy leánya, Szítá (a *Rámájánában* Ráma neje). Első nejenek halála után a király másodszor is megházasodott, s második nejétől még egy Bharata nevű fia született. A király örömeiben egy kegyet adott nejeinek, de az várt addig, míg Bharata 7-8 éves nem lett, s ekkor a király adott szavára hivatkozva a két első fiút megillető trónt kérte Bharata számára. A király haragosan elutasítja őt, s újabb sürgetéseinek is ellenáll, de aztán fiai életét féltve – „Hálátlanak és hitszegők a nők!” – magához hívhatja két első fiát, elmondja neki a dolgot, s felszólítja őket, hogy menjenek el hazulról valahová, s 12 év múlva holta után vegyék át apai öröküket. <<102>> Erre Ráma és Lakkhana Szítá társaságában, aki önkényt csatlakozott hozzájuk, a Himálajába mennek, remetelakot építenek, s 9 évet töltenek a vadonban.

Távollétük kilencedik évében Daszaratha meghalt, mire a királyné Bharata számára követelte a trónt. De a tanácsosok azt felelik, hogy „a napernyő urai” (legitim királyok) az erdőben élnek, s nem adják a trónt Bharatának. Bharata maga is át akarja adni Rámának a trónt, ezért elment hozzá a vadonba, s egyúttal sírva közli vele atyjuk halálát. „A bölcs Ráma nem gyászolt és nem sírt, a legkisebb felindulás sem volt érzéseiben.” Két testvére ellenben a gyász hír hallatára háromszor elájult. Bharata kérdésére, hogy miképpen tudja Ráma annyi lélekerővel elviselni a csapást, Ráma 10 versben a következő feleletet adja (s ez a *dsátaka* veleje):

Mért szomorkodnék a bölcs oly dolgok miatt, amelyeket semmi gyászolással nem lehet elérni? Ifjak és öregek, balgák és bölcsék, szegények és gazdagok – mindnyájan meghalnak. Mint az érett gyümölcsök, folyton közel vannak a lehulláshoz, úgy a halandók folyton közel vannak a halálhoz. <<103>> Sokat nem látunk este, akik reggel még éltek, sokat nem látunk reggel, akik este még éltek. Ha a balga elérne valamit a siránkozással, a bölcs is hozzá hasonlóan cselekedhetnék, ámde csak magának árt a siránkozással: sápadt és sovány lesz, s a halottnak mégsem használ semmit:

„Hiábavaló a siránkozás” (*niratthó paridévaná*). Mint az égő házat vízzel oltják el, úgy oltja ki a bölcs a szomorúság tüzét. Egyedül jön az ember a világra, egyedül költözik el a világból, de együtt örvend az élőlényekkel. A bölcs, aki ismeri ezt és a következő létet s érti a tant, sohasem búsul.

Aztán Bharata felszólítására, hogy jöjjön haza uralkodni, Ráma azt mondja, hogy atyjának adott szavához képest még három évig kell távol maradnia, s testvéreivel haza küldi saruit, hogy ezek uralkodjanak helyette.⁴⁵ Három év múlva haza tért, 16.000 évig uralkodott, s aztán az égbe ment.

45 V.ö. Ruth könyve IV. 7. A cipő az ó-német és ó-nord jogban is jogi szimbólum. (W. I. 413)

A történet végén Buddha még elmondja, hogy Ráma ő maga volt, Szítá Ráhula anyja (Buddha neje), Daszaratha Szuddhódana (Buddha atyja), Bharata Ánanda (Buddha legkedvesebb tanítványa), Lakkhana pedig Száriputta (Buddha kedves tanítványa). <<104>>

2. *Dsátaka-könyv: 512. sz. (W. 116)*

Ez a darab szintén mondások gyűjteménye. A próza egy monda a részegeskedés bűnének keletkezéséről, de együgyű kommentátor műve. A mondások régiek, s egy király kitanítására valók, nagy erővel illusztrálják a szeszes italok szörnyű következéseit, úgyhogy minden alkoholista örömét találná bennük. A mondások ironikus refrénje: „Vegyetek hát egy korsóval ebből a jó italból!” De a refrén egy régi bordalból származik, ahogy egészen komolyan volt alkalmazva.

3. *Dsátaka-könyv: 495. sz.*

Dialógus Juddhiṭṭhila és Vidhura (*Mbh.*: Judhiṣṭhira és Vidhura), bölcs tanácsadója között arról a kérdéstről, hogy ki az igazi *bráhmaṇa*.

4. *Dsátaka-könyv: 453. sz.*

A mondások feleletek a kérdésre: „Mi a boldogság?” Brahmani szelleműek.

5. *Dsátaka-könyv: 473. sz.*

A mondások feleletek a kérdésre: miről lehet felismerni az igazi barátot? Ezek sem buddhisztikus szelleműek. <<105>>

VII. csoport: Legendák

Legendák igen nagy számban vannak a *Dsátakák könyvében*, de részben csak beszédek és mondások keretei. (l. pl. a két első számot!). A legendák részben az ó-ind aszkéta-poézis köréből valók, ahonnan a *Mbh.* és a *puránák* legszebb legendái is származnak, de részben igazi buddhisztikus eredetű darabok. (W 119, 120). Vannak állat-legendák is, amelyekben a Bódhiszatta jó és nemeslelkű állat.

1. *Dsátaka-könyv*: 544. sz. (W. 117)

(*Itihásza-szamváda* = elbeszélés alakjába öltöztetett dialogus)

Angati királynak egyik minisztere (Aláta) azt ajánlja, hogy viseljen háborút, a másik (Szunáma) azt, hogy mulasson, a harmadik (Vidsaja) azt, hogy hallgasson meg egy jámbor vezeklőt vagy *bráhmanát*. A király Aláta vezér tanácsára Guṇa Kasszapa mezítelen vezeklőt hivatja el, aki aztán durva materialisztikus tanokat ad elő: nincs *Karman* (jövendő létformát meghatározó cselekedet), nincs másvilági jutalom és büntetés stb. Aláta helyesel: ő maga is emlékszik rá, hogy korábbi létében gyilkos vadász volt, s most mégis tekintélyes családban született újra. Egy rabszolga is e nézetten van: korábbi létében jó és bőkezű volt, s most mégis egy szajha fattya lett és <<106>> rabszolga sorban van. Angati erre vígan kezdi élni világát. De most fellép jó és jámbor leánya, Rudsá, a jó tanokkal: aki rosszakkal érintkezik, maga is rosszá lesz, mint a kereskedő hajója, a mely túl van terhelve, elsüllyed, úgy a bűnökkel túlterhelt ember is a pokolba süllyed stb. Majd megjelen a szent Nárada az égből s szintén azt tanítja, hogy van *Karman*, van túlvilág. A király erre így szól: „Ha van túlvilág, adj kölcsön nekem 100 aranyat, a következő világban 1000 aranyat adok neked vissza”. Mire Nárada: „Oda adnám neked a 100 aranyat, de ki biztosít engem róla, hogy megfizeted, ha a pokolba kerülsz? Ezen a világon is csak megbízható embernek adnak kölcsön pénzt”.⁴⁶ Aztán részletesen leírja a pokolbeli szenvedéseket s végül megtéríti a királyt.

46 A kelták másvilági megfizetésre is kölcsönöztek. (Valerius Maximus II. 6.10)

2. *Dsátaka-könyv: 530. sz. Szankiccsa-dsátaka* (Charpentier, *Paccekabuddhagesch.* 11)

Brahmadatta királyfi meg akarta ölni atyját, de barátja, Szankiccsa, az udvari pap fia megátolta. Brahmadatta később mégis megölte apját, Szankiccsa pedig a Himálajába ment s ott élt. Ötven év múlva visszatér, s a király rögtön azt kérdi tőle, miféle büntetést várhat bűnéért. Szankiccsa hosszú prédikációban részletesen vázolja a poklot, mire a király megér. <<107>>

3. *Dsátaka-könyv: 529. sz. Szónaka-Dsátaka* (Charpentier, 10-11, 22)

Arindama királyfi és Szónaka, az udvarmester fia, egy napon születtek s együtt mentek Takkaszilá városába tanulni. Aztán vándorútra keltek s Benáreszba jutottak. Itt a király éppen meghalt, s mivel nem hagyott hátra trónörököst, Arindama választás útján utódává lett, mire örömeiben egészen elfeledkezett barátjáról. Ez abban a kertben, ahol utoljára volt együtt Arindamával, egy száraz levél lehullása láttára elmélkedni kezdett s *paccsékabuddha* lett (t.i. magától és maga számára elérte a megvilágosodást), mire a Himálajába ment. Ötven év múlva újra találkoznak, s Szónaka megtanítja a királyt a vezeklőnek boldogságára és a világhoz való ragaszkodás veszedelmességére. A Király erre fiát teszi örökösévé s vezeklőként világgá megy.

4. *Dsátaka-könyv: 498. sz. (W. 118)*

Két barát egymás után mint pária, antilop és tengeri sas, végül mint Szambhúta királyfi és mint Csitta pap-fiú született újra. A fődolog itt is a beszédek: Csitta megemlékezve a halálról és a korábbi újraszületésekről dicsóítja az aszkéta életet s inti a királyt, hogy ha már nem tud lemondani a világról, legalább igazságosan uralkodjék, s mindig gondoljon rá, hogy valamikor szegény és alacsonyrendű lény volt.

Ehhez hasonló aszkéta-poézis a 378. és a 497. sz. <<108>>

5. *Dsátaka-könyv: 408. sz. Kumbhakára-dsátaka* (Charp. 39-40. W. 118)

Hajdanában a Bódhiszatta egy fazekas (*kumbha-kára*) családjában született újra. Mikor fölserdült, megnősült s fazekaskodással tartotta el családját.

Abban az időben négy király érte el a *paccséka-buddhaságot* (p. 107) – és pedig a következő módon:

Karaṇḍu kalinga király a királyi kert bejáratánál egy édesgyümölcsű, szép *amba*-fát látott s néhány gyümölcsöt leszakított róla. Erre egész kísérete ugyanezt tette, fölmaszott a fára, bottal verte le a gyümölcsöt, még az éretlent is lekobozta. Mikor a király erre visszatért, a fa minden ékességétől meg volt fosztva. A fa mellett pedig egy másik *amba*-fa volt, amely még nem hozott gyümölcsöt. Ennek láttára a király gondolkodóba esett: ez a fa szép, mert gyümölcsstelen, s a másik elpusztult, mert gyümölcsöt hozott: „olyan a házigazda élete, mint a gyümölcsstermő fa, a szerzetes élete pedig olyan, mint a gyümölcsstelen fa, a gazdagnak félnie kell, a szegénynek nem”. Sokáig állt így a két fán elmélkedve s elérte a *paccséka-buddhaságot*. Miniszterei végre megszólaltak. „Sokáig áll a király.” Ő pedig így felelt: „Nem vagyok király, *paccséka-buddha* vagyok”. A miniszterek így szóltak: „A *paccséka-buddhák* nem így <<109>> néznek ki.” „Hát hogyan?” „Hajuk és szakálluk le van borotválva, sárga ruhában járnak s család és nemzetség kötelékéből kiválva a Himálajában laknak.” A király erre fölemelte kezét s a fejéhez nyúlt. Abban a pillanatban eltűntek róla a házigazda ismérvei s megjelentek rajta az aszkétának jelei (három ruhadarab, fazék, kés, tű, szűrő és öv), s a király a levegőn át a Himálajába ment a Nanda-múla barlangba.

Naggadsi gandhára király palotája teraszán ülve egy asszonyt látott a közelben, aki mind a két karján egy-egy karkötőt viselt s jóillatú anyagokat tört porrá. Láttára a király ezt gondolta: „Egyesével nem szólnak a karkötők”. De mikor a nő mind a kettőt a bal karjára tette s így kezdett dolgozni, megszólaltak a karkötők. A király elmélkedésbe merült: mikor a karkötők külön-külön voltak, nem szólnak, együttesen szólnak, épp így az élőlények is egyedül nem adnak hangot, kettesével adnak. Ekként a csengő karkötőket elmélkedés tárgyává téve elérte a *paccsékabuddhaságot*. [A többi, mint előbb!]

Nimi vidéha király ablakán kinézve látta, hogy egy keselyű egy húsdarabot ragadott el a piacról. Nyomban más keselyűk jelentek meg, megtámadták az elsőt, csőrükkel vagdalták, szárnyaikkal verdesték, karmaikkal tépdesték. A keselyű erre elbocsátotta <<110>> a koncot. Most egy másik ragadta meg azt, mire ezt rohanták meg. Épp így járt a harmadik. A Király ennek láttára így szólt magában: „az a madár, aki megragadja a koncot, pórul jár, aki ellenben elereszti, jól jár; épp úgy az az ember is, aki az öt érzék gyönyöreit

élvezi, pórul jár, aki ellenben nem élvezi, jól jár”. Így elmélkedve a keselyűkön, elérte a *paccséka-buddhaságot*. [A többi, mint előbb!]

Dummukha pancsála király az ablakon kinézve látta, hogy a tehénistállóból két bika rohan ki s egy tehénre akarja magát vetni s hogy az egyik kiontja a másik belét. Erre elmélkedésbe merül: „az élőlények vesztükbe rohannak a kék miatt, mint ez a bika itt”. Így elmélkedve elérte a *paccséka-buddhaságot*. [A többi, mint előbb!]

Egy napon aztán ezek a *paccséka-buddhák* Benáreszba röpülnek s ajtóról ajtóra járnak alamizsna-fazekukkal. Mikor a Bódhiszatta ajtaja elé érnek, ez szívesen fogadja és megvendégeli őket, aztán kikérdi őket, hogyan lettek aszkéták. Mind a négyen elmondják történetüket. Erre a Bódhiszatta és felesége elhatározzák, hogy vezeklő életre adják magukat. <<111>>

6. *Dsátaka-könyv: 539. sz. Mahá-dsanaka-dsátaka* (Charp. 103-106, W. 119)

Dsanaka király Mithilá városában egy napon kertjében két mangofát látott, amelyek körül az egyik teli volt gyümölcsökkel, a másik még gyümölcstelen volt, megízlelte és megszogolta a mangot. Utána egész kísérete mangot szedett, úgyhogy a fát egészen lekobozták s ágait összetörték. A visszatérő király látja ezt és gondolatokba mélyed (v.ö. 168. l.) Négy hónapon át egyedül él és senkivel sem beszél, aztán vezeklő ruhát ölt s oda hagyja palotáját. Övéi utána sietnek, hogy visszatartsák, hiába! Neje, Szívalí királyné, öreg pajtákat stb. gyűjtat meg s követi férjét, figyelmeztetve őt rá, hogy a város lángokban áll. A király e híres szavakat mondja: „Ha egész Mithilá el-ég is, nekem semmim sem ég el!”. A királyné⁴⁷ álruhás rablókkal fosztogatja az országot, hogy visszatérésre bírja a királyt, hiába! Mikor a királyné nem akar elmaradni a királytól, ez vonalat húz a földre és mindenkinek megtiltja, hogy azt a vonalat átlépje. De a királyné, majd utána a kísérete is átlépik a vonalat s Thúna városába érnek. Itt egy kutya egy mészárszékből egy koncot lopott el, de elejtette. Dsanaka fölveszi és elfogyasztja. A királyné helyteleníti ezt, de a király rendre elutasítja. Aztán egy leányt látnak, akinek egyik karján két karkötő van. A lány a király kérdésére verset mond arról, hogy két karkötő együtt cseng, külön-külön néma (v.ö. 109. l.) Aztán <<112>> egy kovácműhelyhez érnek, ahol a kovács éppen egy nyilat vizsgál, még pedig egy (fél) szemmel, s a király kérdésére magasztalja az egyességet (az egyedüllétet, a magányt). Dsanaka végül elbúcsúzik nejétől s a vadonba megy. A királyné hazatér, Díghávu királyfit királlyá avatattja s jámbor életet folytat.

47 A kéziratban „király” szerepel. (a szerk.)

7. *Dsátaka-könyv: 9. sz. Makhádéva-dsátaka* (Andersen, 44)

Makhá-déva jámbor és igazságos mithilá-i király, öregkora küszöbén így szól a borbélyához: „Ha egy fehér hajszálat látsz a fejemben, szólj nekem!”. Mikor aztán ez bekövetkezik, a király, bár még 84.000 év van hátra életéből, oly izgatott lesz, mintha a halál istene (Mára) már az oldalán állott volna. Aztán a legidősebb fiára hagyva trónját lemondott a világról s vezeklőnek ment. Miután meghalt, Brahman egében született újra, innen aztán megint a földre jutva Nimi néven Mithilá királyává lett.

Ábrázolva a bharhut-i *sztúpán* (Cunningham, pl. XLVIII. fig. 2) – e felirással: *Maghádévija-dsátaka* (cf. Charp. 117)

Párhuzamok: *Makhádéva-szutta* (MN. 83); *Nimi-dsátaka* (alább, p. 113) és *Szuszíma-dsátaka* (alább, p. ...) <<113>>

8. *Dsátaka-könyv: 541. sz. Nimi-dsátaka* (Old. 123. 124, Charp. 117)

Nimi, Makhá-déva fia (112. l.), atyja lemondása után oly igazságos és bőkezű király lett, hogy a 33 istenek figyelmét is magára vonta. Szakka isten Mithilába megy vele beszélni, aztán a többi istenek is látni akarják. Szakka Mátali nevű kocsisát küldi érte. A kocsis először (a 32-82. *gáthákban*) a különböző poklokat mutatja meg neki. Az egykor erősek, akik elnyomták a gyöngéket, izzó folyóban kínlódnak, a fösvények, akik jámbor vezeklőknek és papoknak semmit sem adtak, hanem szidalmazták és bántalmazták őket, úgy bűnhődnek, hogy keselyűk és hollók tépdeseik és falják a húsukat, szülők és szent emberek gyilkosai pokoli hőségben rossz szagú tóból vért és genyedséget isznak stb. Aztán feltáruznak az églakóknak drágakövekből épült palotái, égi zene és égi táncosnők táncai gyönyörködteik az üdvözülteket (83-144. *gáthá*). Itt vannak a bőkezűek, akik kolostorokat építettek, kerteket és kutakat csináltattak, megtartották az ünnepnapokat és a vallás parancsolatait. A Szudhammá csarnokban az istenek fogadják a királyt s felszólítják, hogy maradjon náluk s élvezze az égi örömeiket. De Nimi nem akarja mások kezéből kapni az üdvösséget: vissza akar térni a földre, hogy kiérdemelje az eget cselekedeteivel. Vissza is tér, s mihelyt haja szürkülni kezd, vezeklőnek megy. <<114>>

Párhuzam: a *Divina Commedia*-beli Inferno és Paradiso. A buddhiztikus pokol és ég képei persze hasonlíthatatlanul szegényebbek. Ennek oka nem csupán az, hogy az ind poéta nem volt Dante, hanem az is, hogy Indiában nem volt oly nagystílusú szeretet és gyűlölet, harc és szenvedés, amelynek hullámai a Dantet körülvevő életből átszabták a túlvilági életbe. A legfőbb ok azonban az, hogy hitének és poézisének centrumában nem áll egy személyes Isten dicsőséges és magasztos alakja; a legfőbb hatalom itt a személytelen világtörvény, amely szenvedést hoz minden élőlényre, s a legfőbb ideál a *nibbána* (*nirvána*) örök békessége, amely minden más ideál életerejét kiszívta (Old. 123-124)

9. *Dsátaka*-könyv: 455. sz. (Meyer, *Daśak.* 19-20)

Egy apa és a fia utazás közben „pénzért (=váltságdíjért) küldő” rablók (p. 78) kezeibe estek. Hogy könnyebben menekülhessenek, eltagadták, hogy közük lenne egymáshoz. A vadonból kijutva a fiú megvizsgálta erkölcsi magatartását s rájött, hogy hazudott. Elmélnedni kezdett a dolgon s elérte a *paccséka-buddhaságot*. (107. l.) <<115>>

10. *Dsátaka*-könyv: 411. sz. *Szuszíma-dsátaka* (Andersen, 45)

Brahmadatta királynak hasonnevű fia s az udvari papnak Szuszíma nevű fia (a Bódhiszatta) egy napon születtek, együtt nevelkedtek és tanultak s igen jó barátok voltak. Miután a királyfi trónra jutott, Szuszímát udvari papjává tette, s mikor anyja halálosan beleszeretett a papba, feleségül adta őt Szuszímához s átadta ennek a királyságot is.

Szuszíma egy ideig boldogan él a királynéval, de lasanként mind inkább elfordul a családi élettől. A királyné azt hiszi, hogy a férje az ő kora miatt változott meg, s ezért azt füllenti a királynak, hogy már az ő (a király) fején is egy ősz hajszalet talált, amivel azt akarja elhíttetni vele, hogy már ő (a király) is öregedni kezd. A Bódhiszatta megrendülve mondja: „Fiatalt voltál, megöregedtél, Szuszíma! Miután sokáig fetrengtél a gyönyörök mocsarában, mint falusi disznó a pocsoljában, képtelen vagy ezt a mocsarat elhagyni.” Aztán kijelenti, hogy egészen vissza akar vonulni a világtól. Hiába mondja neki neje, hogy füllentett, hogy férjének haja még nem fehér. A Bódhiszatta azt feleli, hogy előbb-utóbb fehér lesz. Visszaadja barátjának az uralmat és a Himálajába megy remetéskedni.

V.ö. *Makhádéva-dsátaka* (p. 112) <<116>>

E megtérési történeteken kívül még igen sok igazán buddhiztikus szellemű és eredetű legenda van. Végtelen szelidség, gyöngédség és határtalan önfeláldozás jut bennük kifejezésre:

11. *Dsátaka-könyv: 540. sz. Száma-dsátaka* (W. 120-121)

Száma jámbor remetefiú, vak szüleinek egyetlen támasza, egy napon az erdőben vadászó Pilijakkha benáreszi király mérgezett nyilától találva meghal. Halála előtt csak szüleit sajnálja, akiknek nélküle el kell pusztulniok. A király megígéri neki, hogy gondoskodni fog róluk, aztán mélységes szomorúsággal a szülők remetelakához megy, s közli velük a lesújtó hírt. Az apa fájdalommal eltelve, de szelíden felel. Az anya sír, jajgat s nem érti, hogy férje semmi rosszat nem kíván a királynak. A király kéri őket, fogadják őt fiukká: ő majd gondoskodik róluk. De a szülők csak arra kérik, hogy vezesse őket fiuk holttestéhez. Itt megható panaszban törnek ki, de csodaváró óhajtással (*szacsa-kirijá*) végzik. Az anya t.i. azt mondja: ha igaz az, hogy Száma mindig erényesen élt, támadjon föl! Az apa pedig ezt mondja: ha igaz az, hogy ő és felesége erényesen éltek, támadjon fel a fiuk. Az erdő istensége hasonló módon szól. Száma csakugyan feltámad s kijelenti: akik szüleiket tisztelik, azok már e világon élvezik az istenek kegyét s holtuk után az égbe jutnak. A király Száma oltalmához folyamodik, s ez előadást tart neki a királyok által gyakorlandó erényekről. <<117>>

E *dsátaka* egy jelenete már a Krisztus előtti 3. századból való, száncsi-i *sztúpa* egy reliefjén ábrázolva van. Egész sor jelenet van ábrázolva a dsamálgarhi-i gandhára-vésőműveken. (l. Foucher: *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra*, I. 279-280).⁴⁸

12. *Dsátaka-könyv: 499. sz. Szivi-dsátaka* (W. I. 353)

Szivi király mind a két szemét kitepi, hogy egy koldusnak adja.

Párhuzam: *Csarijá-pitaka* I. 8. (W. I. 353). – *Mbh.* III. 131-132, 197; XIII. 32.

48 Utólagos betoldás: „és a száncsi-i *sztúpa* egy reliefjén” (W. 121). Foucher, A. *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra : étude sur les origines de l'influence classique dans l'art bouddhique de l'Inde et de l'Extrême-Orient*. Paris, 1905-1918. (a szerk.)

13. *Dsátaka-könyv: 440 sz. (W. 121)*

Kaṇha királyfi mindenét elajándékozva a Himálajába vonul vezekelni. Szakka teljesíteni akarja a kívánságait. De a jámbor vezeklőnek nincs más óhajtása, mint békesség, gyűlölettől, vágyakozástól és gyönyörtől való mentesség; az egyetlen kegy, amit Szakkától kér, az az óhajtás, hogy ő miatta soha sehol egy élőlény se szenvedjen kárt, sem testében, sem lelkében.

14. *Dsátaka-könyv: 151. sz. Rádsóváda-dsátaka*

Lásd 98. l. <<118>>

15. *Dsátaka-könyv: 31. sz. (Schütz, 114-115)*

A Bódhiszatta igazságtalanul halálra ítéltetve úgy menekül meg, hogy az elefántok, akiknek össze kellene őt taposniuk, szentségének hatása alatt elmenekülnek. Később az irgalmasság műveinek szenteli magát, amiben három szép nő támogatja, egy negyedik nem. Miután meghalnak, a Bódhiszatta mint Szakka isten születik újra, a három jámbor nő mint az ő égi szolgálója, a negyedik pedig mint daru. Szakka felkeresi ezt a negyediket s azzal, hogy három barátnőjének üdvösségére utal, szintén jó útra téríti. A megtért daru aztán Szakka által próbára téve csakugyan nem fal föl egy halat, aki még életjelt ad magáról. Jutalmul ezért következő létében megint leány alakjában születik újra, még pedig egy fazekas családjában. Szakka által megint próbára téve s a próbát megállva arany ugorkával teli kocsit kap tőle, holta után, mint az *aszurák* (démonok) királyának lánya születik újra. Szakka megjövendőli, hogy őt fogja férjéül választani. A leány csakugyan Szakkát választja, akit már korábbi létformáiban is szeretett. Erre mint Szakka neje uralkodik az istenek városában milló égi táncosnő fölött. <<119>>

16. *Dsátaka-könyv: 40. sz. (Schütz, 112-114)*

A Bódhiszatta mint egy gazdag benáreszi kincstáros fia születik újra, s atyja halála után hivatalát elfoglalva egészen az irgalmasság műveinek szenteli magát. Egy jámbor koldús a levegőben Benáreszba röpül hozzá, hogy hét napos böjtölés után nála megint erőre kapjon. A Bódhiszatta nyomban meghagyja a szolgálójának, hogy töltsen meg étellel a koldús sziljkéjét. De Mára (a buddhizmus Sátánja) nem akarja, hogy a vezeklő erőre kapjon,

s ezért lángözönt támaszt a szolga és a koldús között. Mikor a szolga jelenti a dolgot a Bódhiszattának, ez mindent megsejt, s mikor a szilkével a lángözönhöz közeledik, csakugyan megpillantja Márát a levegőben, aki nem is titkolja, mit akar. A Bódhiszatta bátran közelít a lángözönhöz s mihelyt belehatol, egy csodaszép nagy lótusz sarjad ki lábai alatt s aranyos virágpor ömlik reá. A lótuszon állva megtölti a koldús szilkéjét. A koldús köszönetet mondvá visszaröpül a Himálajába, Mára megszégyenülve odébb áll, a Bódhiszattva pedig a lótuszon állva prédikál a népnek. Aztán hazatér s további életét is jótékonykodva tölti. <<120>>

17. *Dsátaka* -könyv: 51. sz. *Mahá-szilava-dsátaka* (Andersen 38, Schütz 116)

Szilava benáreszi király, Brahmadata fia, emberfeletti jóssággal uralkodik. Mikor a kószala király egy Szilava által száműzött bűnös izgatására rablókat küld Szilava országába, Szilava szabadon bocsátatja, sőt megjutalmazza őket. Mikor a kószala király ezen felbátorodva benyomul Szilava országába, Szilava megtiltja 1000 emberből álló verhetetlen hadseregének az ellenállást s ölbe tett kézzel trónusán ülve várja bevonuló ellenségét. A kószala király elfoglalja az országot s Szilava királyt és 1000 emberét nyakig a földbe ásatja, hogy a sakálok fölfalják őket. Szilava és parancsára fegyelmezett emberei is szó nélkül túrnek mindent. De amikor éjjel egy sakál a királyhoz közeledik, ez állkapcsaival megragadja és magához húzza, mire a sakál halálfélelmében üvöltözni kezd, úgyhogy a többi sakálok mind ott hagyják az embereket. Az ide-oda hánykódó sakál végül meglátja a földet a király körül, úgyhogy ez kijuthat a gödörből és társait is kiássa. Szilava aztán mint igazságos bíró elintézi két emberevő démon vitás ügyét, majd ezek segítségével fölfegyverkezve behatol alvó ellensége hálószobájába, de nem bántja, sőt visszaadja neki országát. Az ellenséges király meghajlik Szilava erényei előtt s hatalmas szövetségésévé lesz. <<121>>

E *dsátaka* verziói: *Dsátaka*-könyv: 282. és 303. sz. (*Szejja-dsátaka* és *Ékarádsa-dsátaka*).

Párhuzam: *Volsunga-saga* (Wilken, *Die pros. Edda* I. 156⁴⁹ = Edzardi, *Die Saga von den Volsungen und Nibelungen* 12-13).⁵⁰

49 Wilken, Ernst. *Die prosaische Edda im Auszuge nebst Volsunga-saga und Nornagests-thátr.* Paderborn, 1877-1883. (a szerk.)

50 Edzardi, Anton. *Die Saga von den Volsungen und Nibelungen.* Stuttgart, 1881. (a szerk.)

18. *Dsátaka-könyv: 70. sz. (Schütz, 116)*

A Bódhiszatta egy diadalmas királyt rávesz, hogy egész hadseregével a Himálajába vonuljon remetéskedni. Később Benáresz egész lakossága követi a király példáját.

19. *Dsátaka-könyv: 78. sz.*

E *dsátaka* bevezetésében Buddha egy alamizna-szilkéjébe tett kenyérrel jóllakítja 500 tanítványát, eztán még egy kolostor lakóit, s ennek ellenére még sok kenyér marad.

Párhuzam: a bibliai kenyér-csoda (Máté XIV. 14-21. Márk VI. 30-44. Lukács IX. 10-17). L. Garbe, *Indien und Christentum* 59-60. <<122>>

20. *Dsátaka-könyv: 415. sz. (Schütz, 119)*

A Bódhiszatta jutalmul azért, hogy korábbi létében szegény ember letére koldulóbarátoknak adta zabkását, királyfinak születik, s királlyá lesz. Egy leány ugyancsak jutalmul azért, hogy korábbi létében szegény rabnő letére rizst adott egy koldulóbarátnak, királyleánynak születik újra s a Bódhiszatta feleségévé lesz.

21. *Dsátaka-könyv: 457. sz. (Schütz, 91)*

Buddha, mint Dhamma (az „igazság” istene), Dévadatta (rokona és vetélytársa) mint Adhamma (az „igazságtalanság” istene) születik újra. Szóvitába bocsátkoznak, a mely azzal végződik, hogy Adhamma a földre rogyik és a pokolba süllyed.

22. *Dsátaka-könyv: 547. sz. Vessantara-dsátaka* (Garbe 96-99, Oldenberg 348, Wint. 123)

A *Dsátaka-könyv* legutolsó darabja a leghíresebb, legkedveltebb és legmegindítóbb legenda. Valóságos nagy (786 strófás) eposz (a próza csak lapos kommentár). Az eposz hőse persze nem harcos és hódító, hanem a bőkezűség és önmegtagadás hőse, minden „tökéletesség” birtokosa, a buddhista dogmatika Bódhiszattája (l. 7. l.). <<123>>

Vesszantara királyfi, Szandsaja királynak fia (a Bódhiszatta), a buddhaság elérésére megfogadja, hogy minden kérést teljesít és mindent odaad, amit kérnek tőle. Egy napon követek érkeznek Kalinga országból, ahol szárazság és éhínség uralkodik, és elkérik tőle eső adó csodás fehér elefántját. A királyfi az első szóra oda adja az elefántot, csak azt sajnálja, hogy nem kértek tőle többet, a húsát vagy a szemeit. De a nép föllázad s kieszközli, hogy a király büntetésül a vadonba száműzi a fiát.

A királyfi zúgolódás nélkül elindul a vadon felé. Vele megy hűséges neje, Maddí és két kisgyermek, Dsáli és Kanhádsiná. De előbb mindenét elajándékozza. Utolsó birtoka egy négyes fogat, amelyen útra kel családjával. De még útközben elajándékozza a lovakat és a kocsit s irtó hőségben gyalog folytatja útját övéivel. A vadonba érve letelepednek s vezeklő életet folytatnak. Hét hónap múlva egy rút vén *bráhmana* jelenik meg náluk s kéri a királyfit, hogy ajándékozza neki gyermekeit rabszolgául. A Bódhiszatta örül, hogy alkalma van minden eddiginél értékesebbet elajándékozni, s odaadja a síró gyermekeket, akiket az öreg *bráhmana* ütlegetve elhajt. A föld megrendül, villámok cikáznak, mennydörgés morajlik, s az istenek mind örvendeznek, hogy a „nagy lény” megtette azt, ami a buddhaság eléréséhez szükséges. <<124>>

De még mindig van elajándékozni valója. Szakka isten próbára akarja tenni s *bráhmana* alakjában elkéri tőle hűséges feleségét, hogy egészen elhagyatott legyen. A királyfi megállja az utolsó próbát is: kiszolgáltatja nejét a vélt *bráhmanának*. A mindenség újjongása megújul erre a példátlan önmegtagadásra. Szakka ezután így szól: „A fejedelemasszony most az enyém, s ami nem a tiéd, azt nem ajándékozhatod el”. Aztán fölfedi kilétét és visszaadja neki nejét. Ezalatt az öreg *bráhmana* kénytelen volt a két gyermeket nagy áron nagyatyjuknak átengedni. S Kalinga népe visszaküldötte az elefántot, amivel a száműzés oka megszűnt. Szandsaja a király a nép újjongása közben haza hozza fiát. Minden jól végződik.

E *dsátaka* ábrázolva van a jávai Borobudur-templomban (Garbe, 96l. V.ö. még Foucher, *L'art gréco-bouddhique du Gandhāra* I. 283 et seqq. (W. 124). Egy kínai utazó beszéli, hogy Sáhbaz-Garhi-ban egy *Vesszantara-dsátakát* ábrázoló képet látott s hogy a barbárok a kép láttára könnyeket hullattak a jámbor emberen, aki a gonosz *bráhmanának*⁵¹ ajándékozza gyerekeit. (W. 124) <<125>>

Tibet és Burma területén a *Vesszantara*-legenda még ma is drámai előadások tárgya, amelyek könnyekre fakasztják a hallgatókat (W. 124).

51 A kéziratban „brahmannak” szerepel. (a szerk.)

Párhuzam: az Eustachius-legenda második része (l. Garbe, *Indien und das Christentum* 99-101). *Višvantara-dsátaka* (*Dsátaka-málá*).

Több *dsátaka* állatlegenda, amelyekben a Bódhiszatta úgy lép föl, mint jószívú és nemeslelkű állat:

23. *Dsátaka-könyv: 407. sz. (W. 122)*

A majom-király átfekszik a Gangán s így hidat csinál testéből, hogy kísérete megmeneküljön.

Ábrázolva: a bharhut-i *sztúpán* (Cunningham, pl. XXXIII. fig. 4)

Párhuzam (de bizonyosra csak véletlen): A kymra *Mabinogion* 2. elbeszélése, „Branwen, Llyr leánya” (Buber, *Die vier Zweige des Mabinogi*, 59-60⁵²), ahol Bran király hidat csinál testéből serege számára.

24. *Dsátaka-könyv: 516. sz.*

A majom megmenti a mélységbe bukott embert. Az ember a majom húsára ácsinkózik s meg akarja ölni a majmot. Ezért súlyos bélpoklosságba esik. <<126>>

25. *Dsátaka-könyv: 72. sz. (W. 122)*

Az elefánt megmutatja egy eltévedt vándornak a vadonból kivezető utat, s neki ajándékozza fogait. A kapzsi ember erre még a fog gyökereket is kivájja, amivel nagy kínokat okoz az elefántnak. Büntetésül ezért a pokolba süllyed.

26. *Dsátaka-könyv: 316. sz. Szasza-dsátaka* (Andersen, 14)

Hajdanában a Bódhiszatta nyúl (*szasza*) alakjában született újra. Egy erdőben lakott egy majom, egy sakál és egy vidra közelében s esténként a törvényt (*dhamma*) prédikálta

52 Buber, Martin. *Die vier Zweige des Mabinogi: ein keltisches Sagenbuch*. Leipzig, 1914. (a szerk.)

barátainak. Egy este figyelmeztette őket, hogy a következő napon „böjtnap” lesz, amelyen ételt kell adni a hozzájuk betérő koldúsoknak.

Másnap a nyúl barátai egy-más módon ételmet szereztek, de nem ették meg, hanem várták a jelentkező koldúsokat. A nyúl maga nem szerez be ételmet, hanem elhatározza, hogy ha betér hozzája valaki a maga húsát fogja neki felajánlani. Az erényesség ily fényes megnyilatkozására Szakka isten kő-trónusa izzásba jött alatta. Szakka gondolkozóba esve kitalálja ennek okát s elhatározza, hogy próbára teszi a nyulat. *Bráhmana* alakjában sora járja az állatokat, akiknek mindegyike hajlandó volna őt ellátni, <<127>> de Szakka a nyúlhoz tér be. A nyúl örömmel fogadja, s jó alamizsnával biztatja. Fölszólítja, hogy szedjen tűzifát, és rakjon tüzet, hogy megsüsse húsát az ő számára:

„Nincs a nyúlnak sem szézámja, sem babja, sem rizskásája.
Ha megsültem itt a tűzben, egyél meg s élj az erdőben!”

Háromszor megrázza magát, hogy a szőrében lévő állatkák ne haljanak meg vele együtt, s aztán vége a tűzbe ugrik. De a tűz egyetlen szőrszálát sem tudta megpörkölni: „a Bódhiszatta úgy érezte magát, mintha havas helyen lett volna”. Szakka aztán felfedi kilétét, s „a bölcs nyúl” erényének megörökítésére összenyom egy hegyet s a hegy levével a hold tányérjára festi a nyúl alakját. (Az indek nyulat látnak a Hold tányérán, v.ö. 454. sz.: 100. l.)

Ábrázolás: a bharhut-i sztúpán Bóro-Budur-templomon (CXXXIX. 24-25).

E *dsátaka* „bölcs” nyúlára céloz Mauthner, *Der letzte Tod des Gautama Buddha*, 63.⁵³
<<128>>

27. *Dsátaka*-könyv: 12. sz. *Nigródhamiga-dsátaka* (Andersen, 5)

Báránaszí lakosai, akiket Brahmadata király folytonos vadászataival érzékenyen zavart munkájukban, az erdei vadakat a királyi parkba terelték össze. Két aranyszínű gazella-király volt közöttük: Nigródha (a Bódhiszatta) és Szákha, mindegyik 500-500 alattvaló ura. Ettől fogva a király szakácsa vagy a király maga minden nap kijárt a parkba egy-egy vadat megölni. Mivel azonban a vadak az új láttára halálos félelemmel teltek el, eszeveszeten menekültek s többen meg is sebesültek, a két gazellakirály elrendelte, hogy alattvalóik tartoznak egyesével önkénynt a szakács elé járulni és fejüket a tókére hajtani. Egy napon

53 Mauthner, Fritz. *Der letzte Tod des Gautama Buddha*. München, 1913. (a szerk.)

egy Szákha falkájában lévő terhes gazellára került a sor. Ez terhességére hivatkozva kíméletért esedezett, de Szákha elutasította. A terhes gazella erre Nigrórdhához folyamodott és ez hajlandó volt sorsát magára vállalni: a szakács elé járult, s a tőkére tette a fejét. Mivel a király a két arany színű gazella számára sértetlenséget biztosított, a szakács jelentette a dolgot a királynak. A király rögtön a hely színére jó s a gazella-király nemeslelkűségétől meghatva sértetlenséget ad neki, a terhes gazellának, majd valamennyi gazellának, aztán <<129>> az összes négy lábúaknak, a madaraknak, a halaknak, az összes élőlényeknek. A Bódhiszatta aztán jámbor oktatásban részesíti a királyt s a vadak falkájától kísérve visszamegy az erdőbe.

Ábrázolás: A bharhut-i sztúpán (Cunningham, pl. XXV. Fig 1).

Párhuzamok: Szt. Eustachius-Placidus keresztény legendája (Garbe, *Indien und Christentum* 86-101); *Gesta Romanorum* (ed. Oesterley, No. 110).⁵⁴

Elvéve oly *dsátakák* is akadnak, amelyeknek legendás tartalma feltűnően elüt a buddhizmus szellemétől, nyilván, mert ősrégi, népies ind mondában gyökerez:

28. *Dsátaka*-könyv: 526. sz. *Naliniká-dsátaka* (Schröder, *Mysterium und Mimus* 295⁵⁵)

Iszisinga fiatal vezeklő oly szigorú vezeklést folytat, hogy Szakka isten palotája megrendül bele. Vezeklése megzavarása végett Szakka három éven át nem enged esőzni Kászi országban. A lakosok felszólítják a királyt, hogy kényszerítse Szakkát eső-adásra. A király azonban képtelen rá. Szakka éjjel megjelenik neki s kijelenti, hogy addig nem fog eső esni, míg Naliniká, a király leánya, meg nem töri Iszisinga vezeklése hatalmát. A királyleány némi vonogatózás után hajlandó a dologra s a miniszterek kíséretében fölkerelkedik. <<130>>

A határon táborot ütnek, s innen erdőlakók vezetése mellett az *iszi* (=remete) lakához érnek. Itt a királyleány *iszi*-vé alakul át: aranyos ruhába öltözik s labdát vesz magához. Így közeledik Iszisingához. Ez eleinte rémulten visszavonult, de hamar meggondolja magát: kérdezősködik a labda felől, amelyet ritka gyümölcsnek tart, aztán felszólítja a vélt *iszi*-t, hogy lépjen be kunyhójába. Itt beszélgetés fejlődik, amely duzzadozik az erős humortól, de a paráznaságtól is. A dolog vége az, hogy a királylány csakugyan

⁵⁴ Oesterley, Hermann. *Gesta Romanorum*. Berlin, 1872. (a szerk.)

⁵⁵ Schroeder, Leopold von. *Mysterium und Mimus im Rigveda*. Leipzig, 1908. (a szerk.)

leveszi a lábáról az ifjú vezeklőt. A királyleány erre a maga remetelakába hívja az ifjút. Ez hajlandó is vele menni, de előbb be akarja várni az atyját. A királylány persze nem akar tudni erről, eltávozik és visszatér Benáreszba, ahol most megered az eső. Iszisinga igen búsul a szép vezeklő távozásán s részletesen leírja őt hazaérkező atyjának. Az apa óva inti őt az ilyen „démonokkal” való érintkezéstől. Iszisinga hajlik a szavára és megint vezekelni kezd.

Párhuzam: R(i)sjasr(i)nga története (*Mbh.* III. 110-113 *Rámájana* I. 9)

Ez a történetke bejutott a *Physiologos* című görög művecskébe (17. feje.) (Garbe, *Indien und das Christentum* 63-64) <<131>>

29. *Dsátaka-könyv*: 523. sz. (W. 128)

Az előbbi legenda *doublet*-ja. Itt Alambuszá mennyei nimfa csábítja el Iszisinga fiatal szentet, aki nőt még nem látott.

E *dsátaka* levezetésében Iszisinga egy antiloptól születik. A bharhut-i *sztúpán*ak egy reliefjén (Cunningham, pl. 26. fig. 7) egy aszkéta (Iszisinga atyja) fölemel egy antiloptól született fiúcskát.

Fine